

BARBARA STRZAŁKOWSKA, WARSZAWA

ORCID: 0000-0002-6306-4322

KSIĘGA ABDIASZA W SEPTUAGINCIE

Księga Abdiasza, choć krótka (liczy zaledwie 21 wersetów; najkrótsza w Biblii Hebrajskiej), jest bardzo trudna. Trudności przejawiają się w warstwie językowej i tekstualnej, ale przede wszystkim w tym, co dotyczy jej treści, teologii i interpretacji. Święty Hieronim (a za nim wielu egzegetów) napisał: „Quanto brevius est, tanto difficilius” („Tak jak jest krótka, tak i trudna”).¹ Jako księga złorzecząca (niektórzy zauważają w niej wręcz „kipiący gniew” i „język nacechowany przesadą”²), jest niemal w całości (poza ostatnimi wersetami zapowiadającymi zbawienie dla Izraela) mową przeciw Edomitom (najbliższemu sąsiadom biblijnych Izraelitów, którzy, według Księgi Rodzaju, pochodzili od Ezawa, brata bliźniaka Jakuba³), na skutek czego zawsze stanowiła niemałe wyzwanie zwłaszcza dla jej chrześcijańskich interpretatorów.⁴ Różne trudne pytania rodzące się na poziomie oryginalnego tekstu hebrajskiego zyskały nową wartość

¹ E. Zenger, *Il libro dei Dodici profeti*, w: tenże (red.), *Introduzione all'AnticoTestamento*, Editrice Queriniana, Brescia 2013, s. 887. Zob. także: M. Harl, C. Dogniez, L. Brottier i in. (red.), *La Bible d'Alexandrie. [XXIII], Les Douze Prophètes. 4-9, Joël, Abdiou, Jonas, Naoum, Ambakoum, Sophonie* (traduction du texte grec de la Septante, introduction et notes), Éditions du Cerf, Paris 1999, s. 83 (dalej: B d'A XXIII.4-9).

² V. Salanga, *Księga Abdiasza*, w: W.R. Farmer (red. nauk.), S. McEvenue, A.J. Levoratti, D.L. Dungan (współred.), W. Chrostowski (red. nauk. wyd. pol.), T. Mieszkowski, P. Pachciarek (współred.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, Verbinum, Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2001, s. 1021.

³ Por. Rdz 25,19-24 (zwł. w. 23).

⁴ Zapewne także z tego powodu Księga Abdiasza jest nieobecna w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego; por. V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1023.

odniesione do starożytnych wersji tej księgi. Nielatwy i niejednoznaczny język hebrajski Księgi Abdiasza był wyzwaniem dla jej starożytnych tłumaczy, którzy prezentowali rozbieżne interpretacje. Najstarsza jest zawarta w Septuagincie (LXXAbd).

Ten grecki przekład jest szczególnie ważny, ponieważ przedstawia sposób rozumienia sięgający czasów przedchrześcijańskich, hellenistycznych, które mocno podkreślały temat zagrożeń dla Izraela ze strony innych narodów (por. powstałe w podobnym czasie Księgi Machabejskie czy grecka Księga Judyty). To powodowało, że temat Księgi Abdiasza był ważny i mógł stać się przedmiotem aktualizacji do sytuacji wspólnoty, która była jego odbiorcą. Mimo że przekład LXXAbd, podobnie jak pozostałe Księgi Proroków Mniejszych, których jest częścią,⁵ pozostaje stosunkowo wierny BH („reasonably close to the MT”⁶), zawiera jednocześnie pewne interesujące zmiany, które pozwalają lepiej zrozumieć sposób pracy tłumacza.

Dodatkowo ważne jest także w kontekście rozważań nad LXXAbd, że – podobnie, jak oryginał hebrajski – LXXAbd można porównać z paralelnymi tekstami przeciw Edomowi, szczególnie zawartym w Księdze Jeremiasza: Jr 29,8-23⁷ (według numeracji hebrajskiej 49,7-22), a zwłaszcza z wersetami początkowymi: Jr 29,8-17 (według numeracji hebrajskiej 49,7-16). Takiego porównania między tymi

⁵ Na temat jedności tekstu Dwunastu Proroków w LXX zob. paragraf dot. tekstu LXXAbd.

⁶ G.E. Howard, *The Twelve Prophets. To the Reader*, w: A. Pietersma, B. G. Wright (red.), *A New English Translation of the Septuagint. And the Other Greek Translations Traditionally Included under that Title*, New York-Oxford 2007, s. 777 (dalej: NETS).

⁷ Taka numeracja za dwoma opracowaniami LXX: J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum*, t. XV: *Jeremias – Baruch – Threni – Epistula Jeremiae*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1957 oraz H. B. Swete (red.), *The Old Testament in Greek According to the Septuagint*, t. III, The University Press, Cambridge 1922³; zaś według wydania LXX: A. Rahlfs, R. Hanhart (red.), *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2006 chodzi o LXXJr 30,8-23. W niniejszym artykule stosowana jest numeracja wydania z Göttingen.

tekstami na gruncie wersji hebrajskiej dokonywano wielokrotnie (ukazując wpływ obu tekstów na siebie),⁸ jednak ich porównanie w przekładach zawartych w LXX może wiele wnieść do rozumienia kierunku, w którym szły aktualizacje orędzia obu ksiąg, umożliwiła pełniejszą analizę pracy tłumacza LXXAbd, a także może pomóc w dacie greckiego przekładu Księgi Abdiasza.

Kontekst historyczny hebrajskiej i greckiej Księgi Abdiasza

Na początku warto przyjrzeć się domniemanej dacie hebrajskiej i greckiej Księgi Abdiasza, tym bardziej że jej orędzie jest mocno związane z konkretną sytuacją historyczną, która z pewnością wpłynęła na pierwotną treść, a potem także na interpretację zawartą w przekładzie.

Większość badaczy zgodna jest co do faktu, że hebrajska Księga Abdiasza treściowo odzwierciedla sytuację z VI w. przed Chr., a więc okoliczności wygnania babilońskiego.⁹ Księga powstała albo w tym czasie, albo bezpośrednio po nim (najpopularniejsze teorie mówią o VI lub V w. przed Chr. – na czas niedługo przed powstaniem Księgi Joela, która we fragmencie 3,5 zdaje się cytować Abd w. 17).¹⁰

⁸ Omówienie tego tematu (wraz z literaturą przedmiotową) zob. dalej.

⁹ Dawniej datowano ją nawet na IX w. przed Chr.; por. B d'A XXIII.4-9, s. 84. Omówienie tematu datacji hebrajskiej Księgi Abdiasza (wraz z bibliografią) zob. także: R. Mason, *Micah, Nahum, Obadiah*, OT Guides, JSOT Press, Sheffield 1991, s. 85-108; E. Ben Zvi, *A Historical-Critical Study of the Book of Obadiah*, Beiheft zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 242, Walter de Gruyter, New York 1996. Por. także: M. A. Sweney, *The Twelve Prophets. Volume one: Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah*, Berit Olam. Studies in Hebrew Narrative & Poetry, The Liturgical Press, Collegville MI 2000, s. 280-281; V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1021-1022; E. D. Mallon, *Księga Abdiasza*, w: R. E. Brown (red.), J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy (współred.), W. Chrostowski (red. nauk. wyd. pol.), *Katolicki Komentarz Biblijny*, Prymasowska Seria Biblijna 17, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2001, s. 834-835; J. Renkema, *Data Relevant to the Dating of the Prophecy of Obadiah*, w: H. F. Van Rooy (red.), *Past, Present, Future: The Deuteronomistic History and the Prophets*, Brill, Leiden 2000, s. 251-262.

¹⁰ Zob. B d'A XXIII.4-9, s. 84.

Czas VI w. przed Chr. to okres dominacji imperium babilońskiego, które wywierało wpływ na małe narody zamieszkujące Syro-Palestynę. Oba narody wspomniane w Księdze Abdiasza, Izraelici i Edomici, a także wszystkie inne zamieszkujące Syro-Palestynę, doświadczyły ucisku ze strony imperium babilońskiego, przeciw któremu próbowano zawiązywać rozmaite koalicje.¹¹ W ostatnich dniach istnienia monarchii Judy Edomici, a także inne sąsiednie małe narody (Moabici, Ammonici, mieszkańcy Tyru i Sydonu), przyłączyły się do spisku, o czym wspomina Jr 27 (zwł. w. 3).¹² W konsekwencji Babilon wysyłał ekspedycje karne, których skutki okazały się katastrofalne: monarchia Judy została unicestwiona, jej elity deportowane w trzech kolejnych etapach do Babilonii,¹³ a najbardziej

¹¹ Na temat Edomu i Izraela, oraz złożonej sytuacji historycznej VI w. przed Chr. zob.: M. Weippert, *Edom. Studien zur Geschichte der Edomiter auf Grund schriftlicher und archäologischer Quellen*, Tübingen 1971; J. M. Myers, *Edom and Judah in the Sixth-Fifth Centuries B.C., Near Eastern Studies (Fest. Albright)*, Baltimore 1971, s. 377-392; U. Kellermann, *Israel und Edom. Studien zum Edomhass Israels in 6.-4. Jahrhundert v.Chr.* (książka habilitacyjna), Münster 1975; B. Hartberger, „An den Wassern von Babylon...“. *Psalm 137 auf dem Hintergrund von Jeremia 51, der biblischen Edom-Traditionen und babylonischer Originalquellen*, Bonner biblische Beiträge 63, Frankfurt a. M.-Bonn 1986; B. Dicou, *Edom, Israel's Brother and Antagonist: The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series (JSOTS) 169, JSOT Press, Sheffield 1994; E. Ben Zvi, *A Historical-Critical Study of the Book of Obadiah*; E. B. Farisani, *The ethnic tensions between the Edomites and the Israelites in Obadiah*, Journal for Semitics-Tydskrif vir Semitistiek, 19(2010) nr 2, s. 566-583. Zob. także bardziej teologiczne opracowania: J. J. Krause, *Tradition, history, and our story: some observations on Jacob and Esau in the books of Obadiah and Malachi*, Journal for the Study of the Old Testament 32/2008, s. 475-486; oraz A. C. Hagedorn, *Die Anderen im Spiegel: Israels Auseinandersetzung mit den Völkern in den Büchern Nahum, Zefanja, Obadja und Joel*, Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 414, De Gruyter, Berlin-Boston (Mass.) 2011.

¹² E. D. Mallon, *Księga Abdiasza*, s. 834-835. Por. J. M. Myers, *Edom and Judah in the Sixth-Fifth Centuries B.C., Near Eastern Studies (Fest. Albright)*, Baltimore 1971, s. 377-392.

¹³ Na ten temat zob. szerokie opracowanie wraz z bibliografią: W. Chrostowski, *Babilońskie deportacje mieszkańców Jeruzolimy i Judy (597-582 r. przed Chr.)*, w: tenże, *Babilońskie deportacje mieszkańców Jeruzolimy*

symbolicznym i bolesnym wydarzeniem tego czasu było zburzenie świątyni jerozolimskiej w 586 r. przed Chr. Podobny los podzieliły wszystkie niewielkie sąsiadujące ze sobą narody, można więc przypuszczać, że wśród nich również Edomici. O najazdach babilońskich na sąsiednie względem Izraela narody wspomina nawet Józef Flawiusz w *Dawnych dziejach Izraela* (10.9.7, par. 181-182), wyliczając wśród narodów podbitych przez Babilon Ammonitów i Moabitów, ale – z jakiegoś powodu – przemilczając Edomitów. Jego narracja pokrywa się z tą, którą odnajdujemy wcześniej w różnych miejscach Biblii Hebrajskiej, także na kartach Księgi Abdiasza.¹⁴ Edomitów postrzega się jako tych, którzy zdradzili Izraelitów (może jako konsekwencja niezachowania koalicji?¹⁵), a w tekście księgi znajduje się wzmianka o tym, jakoby Edom splądrował Jerozolimę, a nawet na rozstajach dróg mordował ocalałych zbiegów,¹⁶ czego nie poświadczają żadne źródła historyczne (ze starożytnych dokumentów w ogóle nie wynika, by Edom miał w tych walkach jakkolwiek udział¹⁷).

i Judy oraz inne studia, Rozprawy i Studia Biblijne 34, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2009, s. 35-79.

¹⁴ I innych ksiąg; por. J. Dykehouse, *Biblical evidence from Obadiah and Psalm 137 for an Edomite treaty betrayal of Judah in the sixth century B.C.E.*, *Antiguo Oriente* 11/2013, s. 75-128.

¹⁵ M. A. Sweeney, *The Twelve Prophets. Volume one: Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah*, Berit Olam. Studies in Hebrew Narrative & Poetry, The Liturgical Press, Collegville (MI) 2000, s. 281.

¹⁶ V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1021; por. J. Dykehouse, *Biblical evidence from Obadiah and Psalm 137 for an Edomite treaty betrayal of Judah in the sixth century B.C.E.*, s. 75-128.

¹⁷ Argumenty za taką postawą Edomitów znajdujemy jedynie w Biblii Hebrajskiej i innych starożytnych źródłach żydowskich. Według niektórych badaczy księgi biblijne wzajemnie utwierdzają taki obraz Edomu i niejako udowadniają taką ich postawę (por. opracowanie J. Dykehouse, *Biblical evidence from Obadiah and Psalm 137 for an Edomite treaty betrayal of Judah in the sixth century B.C.E.*, s. 75-128). Rzadziej jednak w opracowaniach konfrontuje się tę jednostronną narrację izraelską ze źródłami historycznymi. Dzieje się tak dlatego, że niektórym trudno przyjąć tak mocną ideologizację ksiąg biblijnych, niektóre komentarze do Abd eufemistycznie piszą – nie chcąc podważać przekazu Księgi – że „z dokumentów nie wynika w sposób jednoznaczny, jaką rolę w wydarzeniach tych odegrał Edom”,

Edomici są opisywani w Księdze Abdiasza jako zdrajcy, bliscy sąsiedzi (najbliżsi przez legendarne pochodzenie), którzy pozostawili zbratany naród Izraela bez pomocy, stając się sprzymierzeńcem najeźdźcy, czyli imperium babilońskiego. Prorok Abdiasz oskarża ich o stanie z boku i przyglądanie się cierpieniu bratniego narodu, a nawet o wykorzystanie słabości, której doświadczył już po upadku Jerozolimy, gdy Edomici mieli wykorzystać słabość pozostałych przy życiu mieszkańców Judy, przenosząc się nieopodal Hebronu – kilkadziesiąt kilometrów od Jerozolimy, po splądrowaniu przez Babilończyków ich własnej stolicy – Bosry.¹⁸ Księga Abdiasza jest swoistym lamentem nad upadłą Jerozolimą,¹⁹ ale nade wszystko nad obojętnością sąsiadów, którzy przez tę obojętność stają się zdrajcami i wrogami (na których spadnie zasłużona kara), choć przecież sami padli ofiarą babilońskich najazdów.

Inne tradycje biblijne (także dawniejsze chronologicznie) przedstawiają Edomitów jako skłóconych z Izraelitami:²⁰ już w czasie wyjścia Izraelitów z Egiptu (gdym Edom odmówił narodowi wybranemu przejścia przez swoje terytorium w stronę Ziemi Obiecanej; por. Lb 20,14-21); w okresie monarchii Juda i Edom pozostawały w stałym konflikcie – Edom raz był wolny, raz znajdował się pod panowaniem Judy (z Edomitami walczyli i podporządkowywali sobie ich Saul, Dawid i Salomon: 2Sm 8,13[LXX] i 1Krn 18,12-13; 1Krl 11,15-16 oraz 11,25b[LXX]; spór dotyczył m.in. portu Esjon Geber – dzisiejsze Ejlat; Edomitów wspomina się w historii Jozafata – 2Krl 8,20-22; Jorama – 2Krl 22,49; Amazjasza – 2Krl 14,7; oraz Azariasza – 2Krl

por. *Księga Abdiasza*, w: J. H. Walton, V. H. Matthews, M. W. Chavalas (red.), W. Chrostowski (red. nauk. wyd. pol.), *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, Prymasowska Seria Biblijna 24, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2005, s. 890. Por. A.C. Hagedorn, *Die Anderen im Spiegel: Israels Auseinandersetzung mit den Völkern in den Büchern Nahum, Zefanja, Obadja und Joel*.

¹⁸ V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1021.

¹⁹ Dlatego podnoszona idea, że księga była czytana jako lamentacja nad upadkiem Świętego Miasta w liturgii świątynnej.

²⁰ Na ten temat zob.m.in. opracowanie: B. Dicou, *Edom, Israel's Brother and Antagonist: The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*.

14,22).²¹ Edomici stali się w narracjach biblijnych wręcz symbolem wroga. Mowy przeciw nim pojawiają się w tradycjach profetycznych Starego Testamentu, pośród nich najstarszą jest ta zawarta w Księdze Amosa (Am 1,11-12), ale są one obecne i w innych księgach prorockich (Iz 34,5-17; 63,1-6; Ez 25,12-14; 35,2-15; Ml 1,2-5; i w związku z Jeremiaszem Lam 4,21-22).²² Także w późniejszych tradycjach biblijnych, nawet w Psalmach (zwł. Ps 137,7), w których dostrzec można pewną prawidłowość: im bardziej oddalano się od czasów faktycznych zdarzeń z VI w. przed Chr., tym bardziej obraz Edomu ulegał pogorszeniu, a nawet alegoryzacji, stając się paradygmatem wszelkiego wroga Izraelitów.²³

Niestety, nie zachowały się analogiczne do biblijnych pisma Edomitów dotyczące Izraela, zwłaszcza w kontekście wydarzeń z VI w. przed Chr. i relacji z Izraelitami – a porównanie narracji historycznej dotyczącej wspólnych wydarzeń zaprezentowane przez oba narody mogłoby być interesujące, a w celu większego obiektywizmu przekazu historycznego – wręcz konieczne i bardzo owocne, tak jak dla obrazu stosunków izraelsko-moabickich wartościowa stała się konfrontacja tekstu biblijnego z tekstem steli Meszy, króla Moabu (jedyne tego typu zachowane dokumenty)²⁴. Interpretacja izraelska – jedyna, którą znamy – jest więc dominująca, co nie znaczy, że niejednostronna, poddana ideologizacji czy kreacji historii, którą powtarzały kolejne pokolenia, także Józef Flawiusz.

²¹ Por. E. D. Mallon, *Księga Abdiasza*, s. 834.

²² Por. M. A. Sweeney, *The Twelve Prophets. Volume one: Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah*, s. 281.

²³ Por. rozdział: *Origins of Edom's Role as a Type*, w: B. Dicou, *Edom, Israel's Brother and Antagonist: The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, s. 158-204.

²⁴ Na temat zob. choćby w języku polskim: S. Gądecki, *Stela Meszy, króla Moabu*, w: tenże, *Archeologia biblijna*, t. 1, Gniezno 1994, s. 312-313. Albo inne opracowania wprowadzające: A. Lemaire, *La stèle de Mésha et l'histoire de l'ancien Israël*, w: D. Garrone, F. Israel (red.), *Storia e tradizioni di Israele*, Paideia Editrice, Brescia 1991, s. 143-169; tenże, *The Mesha Stele and the Omri dynasty*, w: L. L. Grabbe (red.), *Ahab Agonistes*, T & T Clark, London 2007, s. 135-144. A. Niccacci, *The Stele of Mesha and the Bible: Verbal System and Narrativity*, *Orientalia* 63/1994, s. 226-248.

Taki sposób myślenia o sąsiadach istniał zresztą w wielu księgach prorockich, począwszy od Księgi Amosa, która krytykę narodu biblijnego Izraela zaczęła od krytyki wielu jego sąsiadów (Am 1–2), a skończywszy na całkowicie złorzeczącej Księdze Nahuma (której autor cieszy się z upadku Niniwy). Ów partykularyzm izraelski, którego wyrazem jest negatywna postawa wobec sąsiadów (obecna zresztą powszechnie także u innych ludów starożytnego Bliskiego Wschodu), będzie z kolei skrytykowany (czy wręcz wyśmiany) choćby przez Księgę Jonasza.²⁵ Może z tego powodu w kanonie (zarówno hebrajskim, jak i greckim) Księga Abdiasza umieszczona jest tuż przed Księgą Jonasza (która jest oryginalnym głosem w debacie dotyczącej partykularyzmu izraelskiego).²⁶

²⁵ Analizę tego problemu debaty wewnątrz zbioru Dwunastu Proroków, zob. B. Strzałkowska, *Księga Nahuma i Księga Jonasza: debata wewnątrz zbioru Dwunastu Proroków?* Collectanea Theologica 81(2011) nr 4, s. 29-46.

²⁶ W BH Księga Abdiasza to czwarta księga pośród Dwunastu Proroków, zaś w LXX – piąta. Por. także: M. E. Biddle, *Obadiah-Jonah-Micah in canonical context: the nature of prophetic literature and hermeneutics*, Interpretation, 61/2007, s. 154-166; F. Bargellini, *Il ruolo canonico di Gioele, Abdia e Giona. Elementi per una lettura unitaria dei XII profeti Minori*, Rivista biblica, 55/2007, s. 145-163; oraz nowe studium: A. Sirikivuya Mumbere, „Le règne à YHWH”: pour lire Abdias-Jonas et Michée, cas d'une cohérence polyphonique des XII dans le texte massorétique, w: J.-H. Fabry (red.), *The books of the Twelve Prophets: Minor Prophets – major theologues*, Peeters, Leuven-Paris-Bristol 2018, s. 365-386.

Szerzej na temat położenia Abd w kanonie greckim zob.: P.-M. Bogaert, *L'Organisation des grands recueils prophétiques*, w: J. Vermeylen (red.), *Le Livre d'Isaïe*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 81, Leuven 1989, s. 147-153 (zwł. s. 148-149); B. Jones, *The Formation of the Book of the Twelve: A Study in Text and Canon*, Scholars Press, Atlanta 1995; B d'A XXIII.4-9, Paris 1999, s. 86; K. Jeppesen, „The Lord God Has Spoken and Who Will Not Prophesy?” *From Osee to Jonas in the Septuagint*, w: C. McCarthy, J. F. Healey (red.), *Biblical and Near Eastern Essays. Festschrift for K.J. Cathcart*, Sheffield Academic Press, Sheffield 2004, s. 105-117; M. Aussedat, *Le regroupement des livres prophétiques dans la Septante d'après le témoignage des chaînes exégétiques*, w: M. K. H. Peters (red.), *XII Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies Leiden 2004*, Society of Biblical Literature. Septuagint and Cognate Studies 54, Atlanta 2006, s. 169-185; M. Beck, *Das Dodekapropheton als Anthologie*, Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 118/2006, s. 558–583; J.M. Dines, *Verbal*

Takie podejście do sąsiadów charakteryzowało również grecki przekład Księgi Abdiasza, powstały w środowisku Żydów aleksandryjskich, najprawdopodobniej w II w. przed Chr.,²⁷ a nawet w jakimś sensie je zradykalizowało (zob. dalej). To zrozumiałe, że naród żyjący na obczyźnie, w kontekście obcej kultury hellenistycznego Egiptu, mógł dostrzegać zagrożenie płynące z tej współegzystencji i mógł mieć potrzebę wyróżnienia tematów, które podkreślały wartość własnej kultury i wybrania, przy – czasem – umniejszaniu innych. W takim kontekście można też widzieć powstanie greckiego przekładu Księgi Abdiasza.

Przekład ten powstał wraz z pozostałymi tzw. Prorokami Mniejszych, i nie ma obecnie wątpliwości, że wszystkie księgi zbioru Dwunastu Proroków, mające podobny charakter, należy traktować – zwłaszcza w ich wersji w LXX – razem.²⁸ Przemawiają za tym argumenty wewnętrzne i zewnętrzne.

and Thematic Links between the Books of the Twelve in Greek and Their Relevance to the Differing Manuscript Sequences, w: R. Albertz, J. D. Nogalski, J. Wöhrle (red.), *Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve: Methodological Foundations – Redactional Process – Historical Insights*, De Gruyter, Berlin 2012, s. 355-370; J. D. Nogalski, *Not just another nation. Obadiah's placement in the Book of the Twelve*, w: *tamże*, s. 89-107; J. M. Dines, *The Minor Prophets*, w: J. K. Aitken (red.), *The T&T Clark Companion to the Septuagint*, Bloomsbury T&T Clark, London i in. 2015, s. 439-440.

²⁷ Na temat miejsca i datacji LXXAbd zob. choćby: J.M. Dines, *The Minor Prophets*, s. 441; por. także B. Strzałkowska, *Księga Aggeusza w Septuagincie*, *Collectanea Theologica* 82(2012) nr 4, s. 77-81.

²⁸ Na temat przekładu Dwunastu Proroków w LXX w ich jedności zob.: B. Strzałkowska, *Księga Ozeasza w Septuagincie*, *Collectanea Theologica* 86(2016) nr 4, s. 78-86; J. M. Dines, *The Minor Prophets*, s. 439-440; A. Schart, *Dodekapropheton. Das Zwölfprophetenbuch*, w: M. Karrer, W. Kraus i in. (red.), *Septuaginta Deutsch. Erläuterungen und Kommentare zum gieschischen Alten Testament*, t. II: *Psalmes bis Daniel*, Stuttgart 2009, s. 2275-2286; G. E. Howard, *The Twelve Prophets. To the Reader*, w: NETS, s. 777-781 (zwl. s. 780-781). Zob. dawniejsze opracowania: A. Kaminka, *Studien zur Septuaginta an der Hand der zwölf kleinen Prophetenbücher*, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 72, Breslau 1928, s. 49-60, 242-273; L. Treitel, *Wert und Bedeutung der Septuaginta zu den 12 kleinen Propheten*, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft*

Te pierwsze ukazują, że przekładu dokonała najprawdopodobniej ta sama osoba (grupa osób), na co wskazuje styl i charakter przekładu – jednakowy we wszystkich księgach zbioru.²⁹ Wskazuje na to także tradycja biblijna, zwłaszcza Księga Syracha, która w w. 49,10 (w LXX) wspomina Dwunastu Proroków razem (chodzi o słynny tekst: καὶ τῶν δώδεκα προφητῶν τὰ ὄστα ἀναθάλοι ἐκ τοῦ τόπου αὐτῶν παρεκάλεσαν γὰρ τὸν Ἰακωβ καὶ ἐλυτρώσαντο

des Judentums 73/1929, s. 232-234; J. Ziegler, *Die Einheit der Septuaginta zum Zwölfprophetenbuch*, Beilage zum Vorlegungsverzeichnis der Staatl. Akademie zu Braunschweig/Ostpr. 5/1934, s. 1-16; tenże, *Studien zur Verwertung der Septuaginta im Zwölfprophetenbuch*, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 60/1944, s. 107-131; P. Kahle, *Die Lederrolle mit dem griechischen Text der Kleinen Propheten und das Problem der LXX*, Theologische Literaturzeitung 79/1954, s. 81-94; J. Ziegler, *Zur Dodekapropheton-LXX*, Ephemerides Theologicae Lovanienses 38/1962, s. 904-906; C. R. Harrison, *The Unity of the Minor Prophets in the LXX: A Reexamination of the Question*, Bulletin of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies 21/1988, s. 55-72 ; T. Mouraoka, *In Defence of the Unity of the Septuagint Minor Prophets*, Annual of the Japanese Biblical Institute 15/1989, s. 25-36; C. Dogniez, *Le Dieu des armées dans le Dodekapropheton*, w: B. A. Taylor (red.), *IX Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Cambridge 1995*, Society of Biblical Literature Septuagint and Cognate Studies Series 45, Atlanta 1997, s. 19-36; taż, *Fautes de traduction, ou bonnes traductions?* w: B. A. Taylor (red.), *X Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Oslo 1998*, Society of Biblical Literature Septuagint and Cognate Studies Series 51, Atlanta 2001, s. 241-261; J. Joosten, *A Septuagintal Translation Technique in the Minor Prophets. The Elimination of Verbal Repetitions*, w: G. Martínez Florentino (red.), *Interpreting Translation*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 192, Leuven 2005, s. 217-223;

²⁹ E. Tov, *Approaches towards Scripture Embraced by the Ancient Greek Translators*, w: U. Mittmann-Richert, F. Avemarie, G. S. Oegema (red.), *Der Mensch vor Gott*, Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 2003, s. 216. Na temat charakteru przekładu Dwunastu Proroków zob. także B d'A XXIII.4-9, s. 92-93; G. E. Howard, *The Twelve Prophets. To the Reader*, w: NETS, s. 777-780; J.M. Dines, *The Minor Prophets*, s. 440 oraz 442-444. Por. także: G. Sgargi, *Gioele – Amos – Abdia: Versione ufficiale italiana confrontata con ebraico masoretico, greco dei Settanta, siriano della Peshitta, latino della Vulgata*, Biblia/Comunità di Monteveglio. AT 32-34, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna 1998.

αὐτοὺς ἐν πίστει ἐλπίδος – „a kości dwunastu proroków z miejsca ich³⁰ niech wypuszczą pędy, pocieszyli bowiem Jakuba i wybawili go niezawodną nadzieją”). Niektórzy, jak G. J. Brook, uważają, że Księga Dwunastu Proroków jest traktowana jako całość dopiero od momentu jej tłumaczenia na język grecki w Aleksandrii (i że takie ich postrzeganie mogło być opinią środowiska Żydów aleksandryjskich, niekoniecznie podzielaną w Jerozolimie),³¹ jednak bez wątplenia w greckiej wersji księgi tego zbioru mają nie tylko wspólne pochodzenie, ale i charakter.

Argumenty zewnętrzne ukazują, że we wszystkich posiadanych przez nas rękopisach księgi Dwunastu Proroków są traktowane razem (zob. dalej); już Kodeks Watykański (najstarszy rękopis zawierający pełen tekst Dwunastu Proroków³²) ma na końcu każdej księgi zbioru numerację od 1 do 12, zaznaczając kolejno poszczególne księgi, ale sugerując jednocześnie, że są one jednością.³³ Pozostałe najstarsze greckie rękopisy (wyliczone skrupulatnie przez J. Zieglera w wydaniu krytycznym,³⁴ zob. także dalej) traktują je również jako całość.

Nie przeszkadza to jednocześnie ukazywać charakterystycznych interpretacji, które dokonały się na poziomie poszczególnych ksiąg, zwłaszcza o tak ważnej tematyce jak Księga Abdiasza. Jej przekład, dokonany na obczyźnie, miał wyrażać i umacniać stosunek Izraelitów do sąsiadów, zarazem aktualizując go do sytuacji okresu

³⁰ BT mówi o „ich grobie”.

³¹ G. J. Brooke, *The Twelve Minor Prophets and the Dead Sea Scrolls*, w: A. Le-maire (red.), *Congress Volume Leiden 2004*, Brill, Leiden 2006, s. 19-44 (zwl. s. 33); por. także: M. Beck, *Das Dodekapropheton als Anthologie*, *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 118/2006, s. 558-583.

³² Por. J. M. Dines, *The Minor Prophets*, s. 438.

³³ W. E. Glenny, *Hosea. A Commentary Based on Hosea in Codex Vaticanus*, Leiden-Boston 2013, s. 1. Kodeks B można skonsultować także na niedawno utworzonej stronie internetowej ze zdigitalizowanymi rękopisami ze zbiorów Biblioteki Watykańskiej (Dwunastu Proroków od numeru karty 945; Księga Abdiasza to karty 972-973): http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1209 (dostęp: 14 II 2020).

³⁴ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Academiae Scientiarum Göttingensis editum*, t. XIII: *Duodecim prophetae*, Vandenhoeck & Ruprecht, s. 7-119 (zaś opracowanie Księgi Abdiasza, s. 239-243).

hellenistycznego: Edomici staną się w greckim tłumaczeniu księgi nie tylko symbolem wroga z przeszłości, ale obrazem wszelkich aktualnych wrogów Izraela. To właśnie z tego powodu LXXAbd zmieni nazwę „Edom” (hebr. עֲדוּמָיִם) na „Idumea” (gr. Ἰδομαία), tak jak wówczas nazywano już krainę będącą wcześniej w posiadaniu Edomitów, bohaterów hebrajskiej Księgi Abdiasza.

Nie jest łatwo ustalić dokładną datację przekładu zbioru Dwunastu Proroków w LXX.³⁵ Terminem najpóźniejszym jest powstanie greckiej Księgi Syracyclesa – II w. przed Chr. – wspominającej Dwunastu Proroków, zaś najwcześniejszym jest przekład Tory dokonany w III w. przed Chr. (jako pierwszy przekład grecki ksiąg hebrajskich). Akurat analiza Księgi Abdiasza w jej greckiej wersji mogłaby ułatwić ustalenie datacji całego zbioru: może w tym pomóc porównanie LXXAbd z tekstem Księgi Jeremiasza, z którym porównywany jest przede wszystkim tekst hebrajski.

LXXAbd a LXXJr 29,8-16 (oraz 17-22)

Synoptycznego porównania tekstów hebrajskich Ksiąg: Abdiasza i Jeremiasza dokonywało wielu badaczy.³⁶ Największe podobieństwo według nich wykazuje Księga Abdiasza do Jr 49,7-16, a także (mniej) do Jr 49,17-22 (oba teksty w LXX według numeracji greckiej

³⁵ Zob. omówienie tego tematu w: B. Strzałkowska, *Księga Ozeasza w Septuagincie*, s. 100-101.

³⁶ Zob. P. Weimar, *Obadja. Eine redaktionskritische Analyse*, *Biblische Notizen* 27/1985, s. 35-99; G. S. Ogden, *Prophetic Oracles Against Foreign Nations and Psalms of Communal Lament: The Relationship of Psalm 137 to Jeremiah 49:7-22 and Obadiah*, *Journal for the Study of the Old Testament* 24/1982, s. 89-97; B. Dicou, *Edom, Israel's Brother and Antagonist: The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, s. 58-69; zob. także opracowania tego tematu w: W. Rudolph, *Joel – Amos – Obadja – Jona*, *Kommentar zum Alten Testament XIII/2*, Gere Mohn, Gütersloh 1971; A. Deissler, *Zwölf Propheten II: Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habakuk*, NEB.AT 8, Echter, Würzburg 1984; B. Hartberger, „An den Wassern von Babylon...”. *Psalm 137 auf dem Hintergrund von Jeremia 51, der biblischen Edom-Traditionen und babylonischer Originalquellen*; M. A. Sweeney, *The Twelve Prophets. Volume one: Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah*, s. 281-285. Por. także: E. Zenger, *Il libro dei Dodici profeti*, s. 890.

podawanej za J. Zieglerem³⁷ to LXXJr 29,8-16 oraz LXXJr 29,17-23). Niektórzy uważali nawet, że proroctwo Abdiasza powtarza niemal w całości fragment z Księgi Jeremiasza.³⁸ Jeremiasz w swym tekście mówi właśnie o Edomitach jako o symbolu wrogości wobec Izraela. W Księdze Abdiasza tekst ten jest rozwinięty i podany w nieco odmiennym kolejności wierszy,³⁹ a podobieństwo jest wyraźnie zwłaszcza w pierwszych sześciu wersetach Księgi Jeremiasza. Odpowiada im pierwsze sześć wersetów Księgi Abdiasza, a w zasadzie: czterem pierwszym wersełom Abdiasza (LXXAbd 1-4) odpowiadają werseły LXXJr 29,15-17 (czyli hebr. 49,14-16) a wersełom LXXAbd 5-6, odpowiadają werseły LXXJr 29,10-11.⁴⁰ G. S. Ogden, badając tekst hebrajski obu ksiąg, stwierdził, że w obu tekstach można znaleźć odpowiedź na pytanie, które psalmista zadaje Bogu w Ps 136 [137], 7, by Ten przypomniał sobie o Edomie, jednak odpowiedź różna w obu księgach, powstała, jak się zdaje, w różnych okolicznościach.⁴¹

Badając tekst grecki Księgi Abdiasza, można zadać pytanie: Czy przekład w LXX mógł pozostawać pod wpływem Księgi Jeremiasza, zwłaszcza w jej greckim przekładzie? I czy można dostrzec w nich jakiegoś wzajemne (lub jednostronne) wpływy?

Na to pytanie odpowiadają analizy owych 6 wersełom LXXAbd. W jednych przypadkach, jak np. LXXAbd 1 i LXXJr 49,14, wydaje się, że przekład grecki Abdiasza mógłby być dostosowaniem do – istniejącego już – przekładu greckiego Księgi Jeremiasza.⁴² Niestety,

³⁷ Taka numeracja odpowiada także tej zaprezentowanej przez H.B. Swetego; inną prezentuje A. Rahlfs, według którego werseły, o których mowa to: LXXJr 30,8-16.17-23.

³⁸ Por. B d'A XXIII.4-9, s. 89 oraz 90-91.

³⁹ Por. *tamże*, s. 90-91.

⁴⁰ *Tamże*, s. 90.

⁴¹ *Tamże*, s. 90-91; por. G. S. Ogden, *Prophetic Oracles against Foreign Nations and Psalms of Communal Lament: The Relationship of Psalm 137 to Jeremiah 49:7-22 and Obadiah*, s. 89-97.

⁴² A. Gelston (red.), *The Twelve Minor Prophets* = תְּרֵי עָרֵב, *Biblia Hebraica Quinta Editione cum Apparatu Critico Novis Elaborato*, t. 13, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2010 s. 57 i komentarz: s. 89* (dalej BHQ).

w pozostałych wersetach tych analogii nie ma, a opracowanie w serii La Bible d'Alexandrie wylicza pewne wybory leksykalne w obu greckich przekładach (LXXAbd i LXXJr) omawianych wersetów, ukazując, że – przekładając ich podobny tekst hebrajski – tłumacze używali jednak różnej terminologii.⁴³ Przez te konkretne i różnorodne wybory leksykalne bardzo trudno jednoznacznie udowodnić ów możliwy wpływ greckich ksiąg na siebie.

Struktura, tekst i przekład LXXAbd

Struktura hebrajskiej Księgi Abdiasza, mimo że księga jest bardzo krótka, była przedmiotem licznych dyskusji⁴⁴. Zazwyczaj badacze dzielili ją na 2 lub 3 części. Po zapowiadającym treść orędzia tytule księgi (1,1) E. Zenger widział dwie następujące po sobie części: ww. 2-15 (obwieszczenie sądu nad Edomem) i ww. 16-21 (zapowiedź zbawienia na Syjonie i dla całego Izraela), w których dostrzegał mniejsze jednostki, z podsumowaniem w ww. 15 oraz 21.⁴⁵ M. A. Sweeney dzieli księgę na dwie części: ww. 1-7 (wezwanie do ukarania Edomitów) oraz ww. 8-21 (prorocka zapowiedź sądu nad Edomem).⁴⁶ Inni dzielili tekst na 3 części: ww.1-7 (gdzie ukazana jest pycha Edomu); ww. 8-15 (obrazująca wrogość Edomu względem Izraela) oraz ww. 16-21 (pokazujące zniszczenie Edomu, tryumf Boga na Syjonie i wybawienie Izraela).⁴⁷

⁴³ B d'A XXIII.4-9, s. 91.

⁴⁴ Na temat struktury tekstu Abd zob. P. Weimar, *Obadja: Eine redaktionskritische Analyse*, Biblische Notizen 27/1985, s. 35-99; Th. Lescow, *Die Komposition des Buches Obadja*, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 111/1999, s. 380-398; J. Renkema, *The Literary Structure of Obadiah*, w: C. A. M. Korpel (red.), *Delimitation Criticism*, Royal Van Gorcum, Assen 2000, s. 230-276; E. Assis, *Structure, redaction and significance in the prophecy of Obadiah*, Journal for the Study of the Old Testament 39(2014) nr 2, s. 209-221; M. Richelle, *La structure littéraire du livre d'Abdias*, Biblische Notizen 169/2016, s. 27-45.

⁴⁵ E. Zenger, *Il libro dei Dodici profeti*, s. 887-888.

⁴⁶ M. A. Sweeney, *The Twelve Prophets. Volume one: Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah*, s. 288-298.

⁴⁷ Za V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1021.

Tekst LXXAbd w dostępnych kodeksach i rękopisach zaprezentowany jest jako ciągły (*scriptio continua*), jednak z zaznaczeniem przerwy (tak robi Kodeks Watykański) przed w. 11 (zaznaczającym powrót z przeszłości) i w. 17 (wprowadzającym temat zbawienia); w konsekwencji tekst grecki można podzielić na 3 części.⁴⁸ Tak robią wszystkie najważniejsze wydania krytyczne, na podstawie analizy treści księgi: H.B. Swete (odzwierciedlając lekcje Kodeksu Watykańskiego;⁴⁹ za takim podziałem – choć bez śródtytułów – idzie także R. Popowski⁵⁰); zaś A. Rahlfs⁵¹ i J. Ziegler⁵² – wyróżniają w LXXAbd 3 części, ale podzielone w następujący sposób:

- ww. 1-10: sąd Boży i zniszczenie Idumei (w miejsce hebr. Edomu) za niewierność względem Jakuba;
- ww. 11-16: sąd Boży który przyjdzie na Idumeę i inne narody;
- ww. 17-21: zbawienie na Syjonie, nowe założenie królestwa Pańskiego i zbawienie Izraela.

Widać w takiej strukturze jasny przekaz – zniszczenie Idumei (Edomu) za niewierność względem narodu wybranego – jest wypełnieniem sprawiedliwości Bożej nad światem, której elementem zarazem jest zbawienie Izraela, odnowienie jego królestwa, które identyfikowane jest w LXXAbd z królestwem samego Boga. Taki podział (wraz ze śródtytułami) przyjmuje opracowanie w serii La Bible d'Alexandrie.⁵³

⁴⁸ B d'A XXIII.4-9, s. 87-88.

⁴⁹ H. B. Swete (red.), *The Old Testament in Greek According to the Septuagint*, t. III, The University Press, Cambridge 1922³.

⁵⁰ R. Popowski (tłum. i oprac.), *Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, Prymasowska Seria Biblijna 37, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2013 (*Księga Abdiasza*, s. 1329-1330) (dalej: Popowski).

⁵¹ A. Rahlfs, R. Hanhart (red.), *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graecae iuxta LXX interpretes*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2006.

⁵² J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae* (Księga Abdiasza, s. 239-243).

⁵³ Zob. B d'A XXIII.4-9, s. 87-88 oraz 98-113.

Nieco inaczej dzielą tekst LXXAbd pozostałe współczesne tłumaczenia księgi z języka greckiego (choć oparte na tych samych wydaniach krytycznych). Przede wszystkim wydzielają dwie jednostki w samym tylko w. 1 (dzieląc go na 1a i 1b; tak robi La Bible d'Alexandrie, NETS, Septuaginta Deutsch⁵⁴ i La Biblia Griega;⁵⁵ pierwszą część wersetu w brzmieniu: ὄρασις Αβδίου – „widzenie Abdiasza” – wydziela także R. Popowski⁵⁶); a następnie interpretują poszczególne wersety wydzielając w księdze więcej części.

– NETS⁵⁷ (bez śródtytułów): w. 1a; ww. 1b-4; ww. 5-9; ww. 10-14; ww. 15-21.

– SeptDeutsch⁵⁸ (wyróżniając śródtytuły): w. 1a (w przeciwieństwie do NETS, obejmujący całe wyrażenie: ὄρασις Αβδίου τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ, a nie tylko ὄρασις Αβδίου) – *Obadja über Idumäa*; w. 1b – *Gott ruft zum Kampf gegen die Völker auf*; ww. 2-11 (w których wyróżnia się ww. 2-4; 5-7 oraz 8-11) – *Die Schuld und das zukünftige Geschick Idumäas*; ww. 12-16 – *Am Tag des Herrn werden die Völker vernichtet werden und Idumäa Vergeltung erfahren*; ww. 17-21 – *Ganz Israel wird gerettet und erneuert*.

– La Biblia Griega⁵⁹ (bez śródtytułów): w. 1a (tylko ὄρασις Αβδίου); w. 1b; ww. 2-7; ww. 8-11; ww. 12-16; ww. 17-21.

⁵⁴ W. Kraus, M. Karrer i in. (red.), *Septuaginta Deutsch. Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung*, Stuttgart 2009 (Wprowadzenie do Dwunastu Proroków, s. 1165-1166 oraz s. 1195; przekład LXXAbd, s. 1195-1196) (dalej: SeptDeutsch); chodzi także o przygotowanym komentarz do tego niemieckiego przekładu: H. Schmoll, H. Utzschneider, *Abdiu. Obadja*, w: W. Kraus, M. Karrer i in. (red.), *Septuaginta Deutsch. Erläuterungen und Kommentare zum gieschischen Alten Testament*, t. II: *Psalme bis Daniel*, Stuttgart 2010, s. 2388-2393.

⁵⁵ *Libro de los Doce Profetas*, w: N. Fernández Marcos, M. Victoria Spottorno Díaz-Caro (koord. wyd.), *La Biblia Griega. Septuaginta IV. Libros proféticos*. Biblioteca de Estudios Bíblicos 128, Salamanca 2015, s. 15-123 (*Księga Abdiasza*, s. 69-72) (dalej: BibliaGriega).

⁵⁶ Por. Popowski, s. 1329-1330.

⁵⁷ Por. NETS, s. 803-804.

⁵⁸ Por. SeptDeutsch, s. 1195-1196; zob. także komentarz, H. Schmoll, H. Utzschneider, *Abdiu. Obadja*, w: SeptDeutsch, t. II: *Psalme bis Daniel*, s. 2388.

⁵⁹ BibliaGriega, s. 69-72.

Poniższa tabela prezentuje porównanie tekstu hebrajskiego (za BHQ⁶⁰) i greckiego za wydaniem krytycznym z Göttingen⁶¹. Przekład jest jak najbardziej dosłowny, by ukazać charakterystykę obu tekstów – hebrajskiego i greckiego. Struktura tekstu, oparta na omówionych wcześniej, jest wynikiem własnej analizy LXXAbd, najbardziej jednak przypomina tę z SeptDeutsch.

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
¹ ὄρασις Αβδίου	Widzenie Abdiasza.	Widzenie Abdiasza.	¹ קָוֹן לְבַדְיָהָ
τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς τῆ Ἰδουμαία	Tak mówi Pan Bóg do Idumei.	Tak mówi <i>mój</i> Pan Bóg, <u>do Edomu</u> .	כֹּה-אָמַר יְהוָה לְאָדָמִי יְהוָה לְאָדָמִי
ἀκοὴν ἤκουσα παρὰ κυρίου καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστειλεν ἀνάστητε καὶ ἐξαναστῶμεν ἐπ’ αὐτὴν εἰς πόλεμον	Wieżć <u>usłyszałem</u> od Pana i <u>wiado-</u> <u>mość do narodów</u> <u>wysłał</u> : „Wstańcie i powstańmy prze- ciw <u>niej</u> (= Idumei) na wojnę!”	Wieżć <u>usłyszeliśmy</u> od Pana i <u>posłaniec wśród</u> narodów <u>został</u> <u>posłany</u> : „Wstań- cie! Powstańmy przeciw <u>niemu</u> (=Edomowi). Na wojnę!”	שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בְּגוֹיִם שָׁלַח קוֹמוּ וְנִקְוָמָה עָלֶיהָ לְמִלְחָמָה:
² ἰδοὺ ὀλιγοστὸν δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἠτιμωμένος σὺ εἶ σφόδρα	Oto <u>bardzo małym</u> (<i>masculinum!</i>) dałem cię między narodami, jesteś bardzo <u>zhańbiony</u> .	Oto <u>małym</u> dałem ciebie między na- rodami, jesteś bar- dzo <u>wzgardzony</u> .	² הִנֵּה קָטָן וְנִתְתִּירָה בְּגוֹיִם בְּנוֹי אַתָּה מְאֹד:

⁶⁰ BHQ.

⁶¹ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae*, s. 239-243.

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
³ ὑπερηφανία τῆς καρδίας σου ἐπὶρὲν σε κατασκηνοῦντα ἐν ταῖς ὄποις τῶν πετρῶν ὑψῶν κατοικίαν αὐτοῦ λέγων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ τίς με κατάξει ἐπὶ τὴν γῆν	Pycha twego serca <u>wyniosła</u> cię, mieszkający w rozpadlinach skal- nych, <u>podnoszący</u> swoje mieszkanie, mówiący w swoim sercu: „Któż mnie strąci na ziemię?”	Pycha twego serca <u>zwiadła</u> cię, mieszkający w rozpadlinach skalnych, mieszkanie twoje na <u>wysokościach</u> , mówiący w swoim sercu: „Któż mnie strąci na ziemię?”	זָדוּן לִבְךָ הַשִּׁיאָה שְׂכֵנִי בְּתִגְוִי-שְׂלַע מְרוֹם שְׂבַתּוֹ אִמְרָ בְּלִבּוֹ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ:
⁴ εἰὼν μετεωρισθῆς ὡς ἀετὸς καὶ εἰὼν ἀνὰ μέσον τῶν ἄστρον θῆς νοσσιάν σου ἐκειῖθεν κατάξω σε λέγει κύριος	Choćbyś wzbił się jak orzeł i choćbyś między gwiazdami <u>umieścił</u> swe gniazdo, stamtąd strączę cię, <u>mówi</u> Pan.	Choćbyś wzbił się wysoko jak orzeł i choćby między gwiazdami <u>mieściło</u> się swe gniazdo, stamtąd strączę cię, <u>wy-</u> <u>rocznia</u> Pana.	אִם-תִּגְבִּיהַ כְּשֹׁשֶׁר אִם-בְּיוֹ כּוֹקְבִים שָׁיִם קִנְיָה מִשָּׁם אֶרְיִדְךָ נִאֵם-יְהוָה:
⁵ εἰ κλέπται εἰσηλθὼν πρὸς σέ ἢ ληστὰι νυκτός ποῦ ἂν ἀπερρίφης οὐκ ἂν ἐκλεψαν τὰ ἱκανὰ ἑαυτοῖς καὶ εἰ τρυγηταὶ εἰσηλθὼν πρὸς σέ οὐκ ἂν ὑπελίποντο ἐπιφυλλίδα	Jeśli złodzieje przy- szliby do ciebie i ra- busie nocą, <u>gdzież</u> <u>byłbyś wyrzucony?</u> Czyż nie zrabowa- liby wystarczająco dla nich? A jeśli zry- wający winogrona przyszliby do ciebie, czyż nie pozostawi- liby [tylko] <u>jednego</u> <u>winogrona</u> ? ^A	Jeśli złodzieje przyjdą do ciebie, jeśli rabusie nocą, <u>jakże będziesz</u> <u>zniszczony!</u> Czyż nie zrabują wystar- czająco? Jeśli zry- wający winogrona przyjdą do ciebie, czyż zostawią cokolwiek?	אִם-תִּגְבִּיהַ בְּאֶרֶץ אִם-שׂוֹדְדֵי לִילְקָה אֵיךָ נִדְמִימָה הָלוֹא יִגְבְּבוּ דָּגְם אִם-בְּצָרִים בָּאוּ לְךָ הָלוֹא יִשְׁאִירוּ עֲלֵיךָ:
⁶ πῶς ἐξηρευνήθη Ἡσαυ καὶ κατελήμφθη αὐτοῦ τὰ κεκρυμμένα	Jakże <u>przeszukany</u> <u>został</u> Ezaw i <u>od-</u> <u>kryte zostały</u> jego <u>kryjówki</u> .	Jakże <u>przeszukają</u> Ezawa, <u>odkryją</u> jego <u>ukryte skarby</u> .	אֵיךְ נִחְפְּשׂוּ עֲשׂוֹ נִבְעֵי מִצְפְּנָיו:

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
<p>⁷ ἕως τῶν ὁρίων σου ἐξαπέστειλάν σε πάντες οἱ ἄνδρες τῆς διαθήκης σου ἀντέστησάν σοι ἠδυνασθησαν πρὸς σέ ἄνδρες εἰρηνικοί σου ἔθηκαν ἔνεδρα ὑποκάτω σου οὐκ ἔστιν σύνεσις ἐν αὐτῷ^B</p>	<p>Aż do <u>granic twoich</u> cię odesłali. Wszyscy twoi sprzymierzeńcy <u>stanęli przeciw tobie</u>, <u>przezwyścieżyli</u> cię twoi sojusznicy^C. <u>Umieścili</u> <u>zasadzkę</u> pod tobą. <u>Nie ma [w] nich</u> zrozumienia.</p>	<p>Aż do <u>granic</u> <u>ścigać</u> cię będą. Wszyscy twoi sprzymierzeńcy cię <u>zdradzą</u>, <u>przezwyścieżą</u> cię twoi sojusznicy. <i>Twój chleb [jedzący] zastawia</i> <u>się</u> pod tobą. „<u>Nie ma w nim</u> zrozumienia”.</p>	<p>עַד־הַגְּבוּל שֶׁלְחֹדֶךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתְךָ הַשְׂאִיף וְקָלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שֶׁלְמִנְךָ לְהַמָּדֶךָ שְׂיִמּוּ מִזֹּרֵר מִתְּהִיךָ אִין תְּבוּנָה בּוֹ׃</p>
<p>⁸ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ λέγει κύριος ἀπολῶ σοφοὺς ἐκ τῆς Ἰδομείας καὶ σύνεσιν ἐξ ὄρους Ἡσαυ</p>	<p>W owym dniu – <u>mówi Pan</u> – zniszczę (<i>futurum!</i>) <u>mędrców z Idumei</u> i zrozumienie z góry Ezawa.</p>	<p><i>Czyż nie [stanie się]</i> w owym dniu – <u>wyrocznia</u> Pana – <i>że</i> <u>wygubie</u> <u>mędrców z Edomu</u> i zrozumienie z góry Ezawa.</p>	<p>הֲלוֹא בְיָוֵם הַהוּא נֶאֱמַם יְהִיגָה וְהֶאֱבֹדְתִי חֲקָמִים מֵאֲדוּם וְתְבוּנָה מִתֵּר עֲשׂוֹ׃</p>
<p>⁹ καὶ ποτηθήσονται οἱ μαχηταί σου οἱ ἐκ Θαιμαν ὅπως ἐξαρθῆ ἄνθρωπος ἐξ ὄρους Ἡσαυ</p>	<p>I będą <u>przerażeni</u> wojownicy twoi, <u>ci z Teman</u>, aby <u>usunięty</u> został człowiek z góry Ezawa.</p>	<p>I będą <u>porażeni</u> twoi wojownicy, <u>Temanie</u>, tak, iż <u>wycięty</u> zostanie [każdy] mąż z góry Ezawa <i>z powodu rzezi</i>.</p>	<p>וְחַתֵּי גְבוּרֵיךָ תִימְנוּ לְמַעַן יִכְרַת־אִישׁ מִתֵּר עֲשׂוֹ מִקְּטָל׃</p>
<p>¹⁰ διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀσέβειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου Ἰακωβ καὶ καλύψει σε αἰσχὺνη καὶ ἐξαρθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα</p>	<p><i>Z powodu rzezi</i> i <u>niewierności</u> <i>wobec</i> brata twego, Jakuba, <u>okryje</u> cię hańba i <u>zostaniesz usunięty</u> na wieki.</p>	<p><i>Z powodu prze-</i> <u>mocy</u> [wobec] brata twego, Jakuba <u>okryje</u> cię hańba i <u>zostaniesz wycięty</u> na wieki.</p>	<p>מִתְּמַם אֶתִיךָ יִצְלַב תְּכַסֶּה¹⁰ בִּישָׁה וְנִכְרַת לְעוֹלָם׃</p>

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
<p>¹¹ ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀντέστης ἐξ ἐναντίας ἐν ἡμέρα αἰχμαλωτεούντων ἀλλογενῶν δύναμιν αὐτοῦ καὶ ἀλλότριον εἰσήλθον εἰς πύλας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ ἔβαλον κλήρουσ καὶ σὺ ἦς ὡς εἶς ἐξ αὐτῶν</p>	<p>Od <u>tego dnia</u>, w którym stanąłeś <u>w opozycji</u>, w dniu, w którym obcy brali w niewolę jego <u>siły</u>, a cudzoziemcy wchodzili w jego bramy, a o Jeruzolimę rzucali <u>losy</u>, także ty byłeś jak jeden z nich.</p>	<p>W <u>dniu</u>, w którym stanąłeś <u>przeciw niemu</u>, w dniu, w którym obcy brali w niewolę jego <u>armię</u>, a cudzoziemcy wchodzili w jego bramy, a o Jeruzolimę rzucali <u>los</u>, także ty [byłeś] jak jeden z nich.</p>	<p>בְּיָוֶם עֲמֻדָּה מִקֶּדֶד בְּיָוֶם שְׂבוֹת זָרִים חִלּוּ וְנִקְרְיִים בָּאָו (שְׁעָרָיו) (שְׁעָרָיו) וְעַל־יְרוּשָׁלַם נָדָו גוֹרֵל גַּם־אֶתָּה כְּאַתְד מֵהֵם:</p>
<p>¹² καὶ μὴ ἐπίδης ἡμέραν ἀδελφοῦ σου ἐν ἡμέρα ἀλλοτριῶν καὶ μὴ ἐπιχαρῆς ἐπὶ τοῖς υἱοῖς Ἰουδα ἐν ἡμέρα ἀπολείας αὐτῶν καὶ μὴ μεγαλορρημονήσης ἐν ἡμέρα θλίψεως</p>	<p>I nie patrz na dzień twego brata <u>w dniu cudzoziemców</u>. I nie naśmiewaj się z synów Judzkich w dniu ich zniszczenia. I nie mów zuchwale w dniu niedoli!</p>	<p>I nie patrz na dzień twego brata <u>w dniu jego nieszczęścia</u>. I nie naśmiewaj się z synów Judzkich w dniu ich zniszczenia. I nie mów zuchwale w dniu niedoli!</p>	<p>וְאַל־תִּרְא בְיָוֶם־אֶחָיִךְ בְּיָוֶם נִכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לְבַגְיֵי־הַיָּהוּדָה בְּיָוֶם אֲבָדָם וְאַל־תִּמְגַד לְפִיךְ בְּיָוֶם צָרָה:</p>
<p>¹³ μηδὲ εἰσέλθης εἰς πύλας λαῶν ἐν ἡμέρα πόνων αὐτῶν μηδὲ ἐπίδης καὶ σὺ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐν ἡμέρα ὀλέθρου αὐτῶν μηδὲ συνεπιθῆς ἐπὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν ἡμέρα ἀπολείας αὐτῶν</p>	<p>Nie wchodź w <u>bramy ludów</u> w dniu ich <u>trudów</u>, ani nie patrz i ty <u>na ich zgromadzenie</u> w dniu <u>ich zniszczenia</u>. Ani nie <u>dołączaj się do ataku</u> na jego wojsko w dniu ich <u>ruiny</u>.</p>	<p>Nie wchodź w <u>bramę ludu mego</u> w dniu ich <u>kleśki</u>, nie patrz także ty <u>na jego biedę</u> w dniu <u>jego kleśki</u>. I nie <u>wyciągaj [reki]</u> po jego wojsko w dniu jego <u>kleśki</u>!</p>	<p>¹³ וְאַל־תִּבְּוֹא בְשַׁעֲרֵי־עַמִּי בְּיָוֶם אֵיךָם וְאַל־תִּרְא גַם־אֶתָּה בְּרַעְיוֹנָה בְּיָוֶם אִיְדוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחֲנָה בְּחִילֹךְ בְּיָוֶם אֵיךָם:</p>

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
<p>¹⁴ μηδὲ ἐπιστῆς ἐπὶ τὰς διεκβολὰς αὐτῶν τοῦ ἔξολεθρεῦσαι τοὺς ἀνασφρομένους αὐτῶν μηδὲ συγκλείσης τοὺς φεύγοντας ἐξ αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως</p>	<p>Ani nie stawaj na <u>przejściach</u> <i>ich</i>, aby wyciąć ich <u>ocalałych</u>, ani nie otaczaj <u>uciekinierów</u> <i>spośród nich</i> w dniu niedoli!</p>	<p>Nie stawaj też na <u>przejściu</u>, aby wyciąć ich <u>zbiegów</u>, ani nie otaczaj <u>ocalałych</u> w dniu niedoli!</p>	<p>וְאַל־תַּעֲמִד עַל־הַפֶּרֶק ¹⁴ לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאֶל־תִּסְגֵּר שְׂרֵיטָיו בְּיוֹם צָרָה:</p>
<p>¹⁵ διότι ἐγγύς ἡμέρα κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὃν τρόπον ἐποίησας οὕτως ἔσται σοι τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου</p>	<p>Ponieważ bliski [jest] dzień Pański nad <u>wszystkimi</u> narodami! Tak jak czyniłeś, tak zostanie [uczynione] tobie. Odpłata twoja <u>zostanie zwrócona</u> na twoją głowę.</p>	<p>Bo bliski [jest] dzień Pański nad narodami! Jak ty czyniłeś, tak zostanie uczynione tobie! Odpłata twoja <u>powróci</u> na twoją głowę.</p>	<p>כִּי־קָרֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־ הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לְךָ גְּמֻלָּה יָשׁוּב בְּרֹאשְׁךָ:</p>
<p>¹⁶ διότι ὃν τρόπον ἔπιες ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου πίνονται πάντα τὰ ἔθνη οἶνον πίνονται καὶ καταβήσονται καὶ ἔσσονται καθὼς οὐχ ὑπάρχοντες</p>	<p>Ponieważ tak jak <u>piłeś</u> na świętej <u>mej</u> górze, [tak] wypiją wszystkie narody <u>wino</u>. Wypiją i <u>zejdą</u>, i będą <u>jakby</u> <u>nie</u> istnieli.</p>	<p>Ponieważ jak <u>wy piliście</u> na górze świętej, tak wypiją wszystkie narody <u>bez końca</u>. I wypiją, i <u>połkną</u>, i będą <u>jakby</u> <u>ich nie było</u>.</p>	<p>כִּי בַאֲשֶׁר שָׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תִּמְיֵד וְשָׁתוּ וְלֹעֲזוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ:</p>
<p>¹⁷ ἐν δὲ τῷ ὄρει Σιών ἔσται ἡ σωτηρία καὶ ἔσται ἅγιον καὶ κατακληρονομήσουσιν ὁ οἶκος Ἰακωβ τοὺς κατακληρονομήσαντας αὐτούς</p>	<p>A na górze Syjon będzie <u>zbawienie</u> i będzie święta, a dom Jakuba <u>zawłaszczy</u> tych, którzy jego [wcześniej] <u>zawłaszczyli</u>.</p>	<p>A na górze Syjon będzie <u>ocalenie</u>¹⁷ i będzie święta, a dom Jakuba <u>wy-właszczy</u> tych, którzy go [wcześniej] <u>wywłaszczyli</u>.</p>	<p>וּבְהָרַ צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְיִהְיֶה קָדֹשׁ וְיִרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם:</p>

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
<p>¹⁸ καὶ ἔσται ὁ οἶκος Ἰακωβ πῦρ ὁ δὲ οἶκος Ἰωσηφ φλόξ ὁ δὲ οἶκος Ησαυ εἰς καλᾶμην καὶ ἐκκαυθήσονται εἰς αὐτοὺς καὶ καταφάγονται αὐτοὺς καὶ οὐκ ἔσται πυροφόρος ἐν τῷ οἴκῳ Ησαυ διότι κύριος ἐλάλησεν</p>	<p>I dom Jakuba będzie ogniem, a dom Józefa – płomieniem, dom zaś Ezawa [będzie] jak ściernisko – <u>i zapłoną przeciw nim</u> i strawią <u>ich</u>. I nie będzie <u>nosi-cieła ognia</u>^F z domu Ezawa – ponieważ tak powiedział Pan.</p>	<p>I dom Jakuba będzie ogniem, a dom Józefa – płomieniem, dom zaś Ezawa [będzie] jak ściernisko – <u>spalą je</u> i strawią. I nie będzie <u>ocalątego</u> z domu Ezawa – ponieważ tak powiedział Pan.</p>	<p>הָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף בָּקָה וְאֶקְלִים וְלֹא־יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהִי הַדָּבָר:</p>
<p>¹⁹ καὶ κατακληρονομήσουσιν οἱ ἐν Ναγεβ τὸ ὄρυφλα τοῦς ἄλλο φύλους καὶ κατακληρονομήσουσιν τὸ ὄρος Εφραιμ καὶ τὸ πεδῖον Σαμαρείας καὶ Βενιαμιν καὶ τὴν Γαλααδίτιν</p>	<p>I <u>zawłaszczą</u> ci z Negewu^F górę Ezawa, a ci z Szefeli^G – obcych. <u>I zawłaszczą górę</u> Efraima i <u>równinę</u> Samarii, i Beniamina, i Gileadu.</p>	<p>I <u>wywłaszczą</u> Negew, górę Ezawa, i Szefelę, [kraj] Filistynów. <u>I wywłaszczą ziemię</u> Efraima i <u>ziemię</u> Samarii, i Beniamina <u>razem</u> z Gileadem.</p>	<p>וְיָרְשׁוּ הַהָרִים אֶת־הַנֶּגֶב אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שָׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת־שַׁדְיָה שְׂמֶרְוֹן וּבְנֵימִן אֶת־הַגִּלְעָד:</p>
<p>²⁰ καὶ τῆς μετοικεσίας ἢ ἀρχῆ αὐτῆ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ γῆ τῶν Χαναναίων ἕως Σαρεπτῶν καὶ ἡ μετοικεσία Ἱερουσαλημ ἕως Εφραθα καὶ κληρονομήσουσιν τὰς πόλεις τοῦ Ναγεβ</p>	<p><i>I początek ich migracji [jest taki]:</i> synowie Izraela [posiadą] ziemię Kananejczyków (Fenicjan?) aż do Sarepty, a <u>wygnanie</u> (w znaczeniu diaspory) z Jerozolimy – <u>aż do Efrata</u>, i <u>zawłaszczą</u> miasta Negevu^H.</p>	<p>A wygnaniec tej armii synów Izraela [posiadzie] Kananejczyków (Fenicjan?) aż do Sarepty, <u>wygnaniec</u> zaś z Jerozolimy, <u>który [przebywa] w Sfarad</u> posiadzie miasta Negewu.</p>	<p>וְגֵלַת הַחַלְטָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־אֶרְצָת וְגֵלַת יְרִשְׁלָם אֲשֶׁר בְּסַפְרֵי יְרִשׁוּ אֶת עָרֵי הַנֶּגֶב:</p>

LXX (za Göttingen)	Przekład LXX	Przekład TM	TM (za BHS)
<p>²¹ καὶ ἀναβήσονται ἄνδρες σεσοφισμένοι ἐξ ὄρους Σιων τοῦ ἐκδικῆσαι τὸ ὄρος Ησав καὶ ἔσται τῷ κυρίῳ ἡ βασιλεία</p>	<p><u>I mężczyźni ocaleni</u> wejdą na górę Syjon, by ukarać górę Ezawa, a <u>królestwo</u> będzie [neleżeć do] <u>Pana!</u></p>	<p><u>I wyzwoliciiele</u> wejdą na górę Syjon, by <u>osądzić</u> górę Ezawa. <u>I na-</u> <u>stanie królowanie</u> <u>Pana!</u></p>	<p>²¹ וְעָלוּ מִזְשָׁעִים בְּהָרַ צִיּוֹן לְשִׁפֹּט אֶת-הָהָר עִשָׂו וְהִתְהַלְּכָה לִיתְהַר הַמְּלֹכָה:</p>

^A B d'A XXIII.4-9, s. 100-102: „Si des voleurs avaient pénétré chez toi, ou des brigands de nuit, où aurais-tu été précipité? N'auraient-ils pas volé leur content? Et si des vendangeurs avaient pénétré chez toi, n'auraient-ils pas laissé juste un grapillon?”; NETS: „If thieves came to you, or robbers by night, where would you be cast aside? Would they not steal what is sufficient for themselves? And if grape gatherers came to you would they not leave gleanings?”; BibliaGriega: „Si unos ladrones hubieran llegado a ti o saltadores de noche, ¿dónde habrías sido arrojado? ¿No habrían robado lo suficiente para sí mismos? Y si unos vendimiadores hubieran llegado a ti, ¿no habrían dejado una rebusca?”; SeptDeutsch: „Wenn Diebe zu dir eingedrungen wären oder Räuber des Nachts, *wohin* wärest du dann *geworfen worden!* Nicht wahr – sie hätten gestohlen was für sie brauchbar war? Und wenn Traubenschnitter zu dir gekommen wären, hätten sie nicht (nur) eine Nachlese übrig gelassen?”; Popowski: „Jeśli wtargną do ciebie złodzieje lub grabieżcy nocą, gdzie z tym się ukryjesz? Czyż nie zagarną sobie, ile zechcą? Lub jeśli szabrownicy winnic wedrą się do ciebie, czy pozostawią ci jakieś resztki?”.

^B Lekcja οὐκ ἔστιν σύνεσις ἐν αὐτοῖς za wydaniem J. Zieglera, podczas gdy A. Rahlfs i H.B. Swete, za Kodeksem B, S (i innymi mniej ważnymi świadkami tekstu) przyjmują lekcję: οὐκ ἔστιν σύνεσις αὐτοῖς (zob. omówienie elementów krytyki tekstualnej)

^C Dosł. „ludzie twego pokoju” (przekład dosłowny idiomu hebrajskiego; zob. omówienie elementów krytyki tekstualnej).

^D Także: „ucieczka”.

^E SeptDeutsch: „Fackelträger”; NETS, BHQ: „firebearer”; B d'A XXIII.4-9: „porte-feu”; – użyte tu w sensie przenośnym jako „ocalały” (zob. analizę tego wersetu poniżej).

^F Dosł. Nageb.

^G Dosł. Sefela.

^H Dosł. Nagebu.

Elementy krytyki tekstualnej i analiza LXXAbd

Księga Abdiasza (jako część zbioru Dwunastu Proroków) została odnaleziona w wersji greckiej w kilku ważnych, dawnych świadkach tekstu i w wielu mniej istotnych. Wyliczają je dokładnie wydania krytyczne tekstu, zwłaszcza tom autorstwa J. Zieglera z serii z Göttingen⁶² (ale i inne, bardziej podręczne, wydania krytyczne: A. Rahlfs,⁶³ H. B. Swete⁶⁴). Nie wszystkie odnalezione rękopisy i posiadane obecnie ważne kodeksy tzw. Proroków Mniejszych, zawierają Księgę Abdiasza, inne zawierają jej fragmenty nie zawsze w dobrym stanie, z różnymi brakami lub przepracowaniami. Dlatego warto wymienić najważniejszych świadków tekstu LXXAbd.

Najstarszym pełnym tekstem LXXAbd pozostaje Kodeks Watykański (B) z IV w., Kodeks Synaicki (S) z IV w. (zwój nie zawiera ksiąg: Ozeasza, Amosa i Micheasza, ale zawiera Księgę Abdiasza – jednak z powodu tych dużych braków Kodeks ten postrzegany jest jako mniej istotny w przypadku zbioru Dwunastu Proroków⁶⁵), Kodeks Aleksandryjski (A) z V w. (zawierający wprawdzie rozmaite wyjaśnienia i harmonizacje, ale przechowujący stare lekcje tekstu⁶⁶), a także Kodeks Marchalianus (Q) z VI/VII w. (przechowywany w Bibliotece Watykańskiej, jako grecki kodeks 2125).⁶⁷

Duże fragmenty LXXAbd zawiera uważany za najstarszy do czasu odkryć w okolicach Morza Martwego papirus zawierający Księgę Dwunastu Proroków – Kodeks Freer, in. Waszyngtoński V

⁶² J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae*.

⁶³ A. Rahlfs, R. Hanhart (red.), *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece, ad loc.*

⁶⁴ H. B. Swete (red.), *The Old Testament in Greek according to the Septuagint*, t. III, *ad loc.*

⁶⁵ J. M. Dines, *The Minor Prophets*, s. 438.

⁶⁶ *Tamże*.

⁶⁷ *Offizielles Verzeichnis der Rahlfs-Sigeln. Herausgegeben vom Septuaginta-Unternahmen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, Göttingen 2012, s. 1.

(oznaczany jako: W), z III w., przechowywany w Waszyngtonie. Zawiera on mocno zniszczoną Księgę Ozeasa i początek Księgi Amosa oraz rozmaite większe fragmenty pozostałych ksiąg (w tym Abdiasza).⁶⁸ Dla badań nad LXXAbd pozostaje najstarszym, choć niepełnym, źródłem tekstu.

Dla tekstu hebrajskiego najstarszym fragmentem Księgi Abdiasza (mocno niepełnym) pozostaje jeden ze zwojów Dwunastu Proroków odnalezionych w Qumran⁶⁹ i nieco późniejszy z Wadi Murabba'at.⁷⁰ Niestety, greckiej Księgi Dwunastu Proroków ani w Qumran, ani w Wadi Murabba'at nie odnaleziono. Odkryto natomiast zwój grecki Proroków Mniejszych w Nachal Chewer: 8HevXIIgr⁷¹ (oznaczane czasem jako 8HevXII^a oraz 8HevXII^b, a w numeracji Rahlfsa nosi numer 943⁷²). Ów grecki zwój pochodzi z okresu późnoptolemejskiego lub wczesnorzymskiego.⁷³ Według redaktora tego tekstu, E. Tova, zwój, który zawiera grecki zbiór Dwunastu Proroków, został zapisany przez

⁶⁸ *Tamże*. Na jego temat zob. także: H. A. Sanders, *The Old Testament Manuscripts in the Freer Collection*, London 1917.

⁶⁹ I choć kilka zwojów qumrańskich pretenduje do miana „zwoju Dwunastu Proroków” (problemy z tą klasyfikacją omawiał Ph. Guillaume, *A Reconsideration of Manuscripts Classified As Scrolls of the Twelve Prophets (XII)*, *Journal of Hebrew Scriptures* 7/2007, s. 1-12, opierając argumentację m.in. na tym, że tylko dwa ze zwojów qumrańskich mają więcej niż dwie księgi proroków mniejszych razem: 4QXIIc z ok. 75 r. przed Chr. oraz 4QXIIg z ok. 25 r. przed Chr.; por. *tamże*, s. 3-4), to fragmenty hebrajskiej Księgi Abdiasza znajdują się tylko w tym drugim: 4QXIIg, który w ogóle jest najpełniejszym z qumrańskich zwojów Dwunastu Proroków (zwój ten zawiera fragmenty 8 z 12 ksiąg wchodzących w skład zbioru; por. *tamże*).

⁷⁰ Wadi Murabba'at 88, z ok. 10 r. po Chr.; por. Ph. Guillaume, *A Reconsideration of Manuscripts*, s. 9.

⁷¹ Na jego temat zob. E. Tov, R. Kraft, P. J. Parsons (red.), *The Greek Minor Prophets Scroll from Nahal Hever (HevXIIgr)*, *Discoveries in the Judean Desert VIII*, Clarendon Press, London-Oxford 1990.

⁷² *Offizielles Verzeichnis der Rahlfs-Sigeln*, s. 15.

⁷³ Por. E. Tov, R. Kraft, P. J. Parsons (red.), *The Greek Minor Prophets Scroll from Nahal Hever*, s. 14.

dwie różne osoby⁷⁴ (nie wiadomo, czy były to dwie osoby przepisujące jeden zwój, czy mamy do czynienia z dwoma zwojami,⁷⁵ dlatego wspomniana różnica w nazewnictwie) i zawiera fragmenty Ksiąg: Zachariasza (8HevXII^b) oraz Micheasza, Habakuka i Sofoniasza, i ew. Jonasza, Micheasza i Nahuma (8HevXII^a). Księga Abdiasza w tym zwoju (zwojach), niestety, nie zachowała się.

Z tego powodu najważniejszymi (i najstarszymi) świadkami tekstu LXXAbd pozostają wspomniane kodeksy majuskułowe: Watykański (B), Synaicki (S), Aleksandryjski (A), Freer (W) oraz Marchalianus (Q).

Pośród kodeksów minuskułowych (późniejszych) dla tekstu LXXAbd najważniejsze są kodeksy:⁷⁶ 22 (XI/XII w., Londyn, recenzja Lukiana); 26 (X w., Watykan, jako grecki kodeks 556); 36 (XI w., Watykan, jako grecki kodeks 347); 46 (XIII/XIV w., Paryż); 48 (X/XI w. Watykan, jako grecki kodeks 1794, recenzja Lukiana); 51 (XI w., Florencja, recenzja Lukiana); 62 (XI w., Oxford, recenzja Lukiana); 68 (XV w., Wenecja); 86 (IX/X w., Watykan, jako grecki kodeks 549); 96 (XI w., Kopenhaga); 106 (XIV w., Ferrara); 122 (XV w., Wenecja); 130 (XII/XIII w., Wiedeń); 147 (XII w., Oxford, obok katen do ksiąg poetyckich także księgi prorockie); 198 (IX w., Paryż); 228 (XIII w., Watykan, jako grecki kodeks 1764, do 16 proroków, katena?); 231 (X/XI w., Watykan, jako grecki kodeks 1670); 233 (X w., Watykan, jako grecki kodeks 2067); 239 (1046 r., Bolonia); 311 (XII w., Moskwa); 393 (VIII w. oraz przepisany w XIII w., Grottaferrata i Watykan); 407 (IX w., Jerozolima); 410 (XIII w., Jerozolima, Petersburg); 420 (1437 r., Londyn); 432 (X w., Amorgos); 449 (X./XI w., Mediolan); 456 (XI w., Messyna, Londyn, Mediolan, Oxford); 461 (XVI w., Meteory); 490 (XI w., Monachium); 501 (XV w., Norymberga); 534 (XI w., Paryż); 538 (XII w., Paryż); 544 (XI w., Paryż); 613 (XIII w., Patmos); 631 (XIV w., Praga); 667 (X. w. rescr., Watykan, jako grecki

⁷⁴ *Tamże*; zob. także: D. Barthélemy, *Les devanciers d'Aquila*, Vetus Testamentum Supplements 10, Brill, Leiden 1963, s. 167.

⁷⁵ Ph. Guillaume, *A Reconsiderations of Manuscripts*, s. 5-8.

⁷⁶ Za numeracją: *Offizielles Verzeichnis der Rahlfs-Sigeln*.

kodeks 316; 710 (X. w., Synaj); 711 (XI w., Synaj); 719 (IX/X w., Turyn); 763 (XI w., Atos); 764 (XIII/XIV w., Atos); 770 (XII w., rękopis wybrakowany, Atos).

Ważne dla studium tekstu LXXAbd są kateny do Dwunastu Proroków (w tym do Abdiasza):⁷⁷ 49 (XI w., Florencja); 87 (X w., Watykan); 91 (XI w., Watykan, jako grecki kodeks 452); 97 (XII/XIII w., Watykan, jako greckie kodeksy 1153 i 1154); 240 (1285 r., Florencja); 310 (XIII w., Moskwa); 349 (XIII w., Bazylea); 398 (XIV w., Ateny); 568 (XIII w., Paryż); 575 (ekloga?, XIII w., Paryż).

Oprócz tego warto tekst grecki Księgi Abdiasza porównać z TM, tekstami hebrajskimi odnalezionymi w Qumran, Vul., Peś, Targ, a także recenzjami greckimi, zwłaszcza Aquili i Symmacha.

Najważniejsze elementy krytyki tekstualnej LXXAbd (z pominięciem zmian nieistotnych dla interpretacji) wyliczone są poniżej.

Werset 1

1. Imię Abdiasza, a w konsekwencji także tytuł księgi, w wersji greckiej ma dwa zasadnicze brzmienia w różnych rękopisach: ὄρασις Αβδίου lub ὄρασις Οβδίου, a nawet (najrzadsze) ὄρασις Αβδείου.⁷⁸ „Zgrecozowaną” formę ὄρασις Αβδίου mają rękopisy: S, A, 22, 26, 36, 40, 42, 49, 51, 62, 68, 86, 87, 91, 95, 97, 114, 147, 153, 185, 198, 228, 238, 239, 310, 311 oraz jest ona obecna w pismach Atanazego i Euzebiusza z Cezarei⁷⁹ (zaś do tej formy kodeksy 86, 233, 534 oraz 764 dodają jeszcze Αβδίου προφητου – „Abdiasza proroka”). Formę ὄρασις Οβδίου ma zwłaszcza ważny Kodeks B. Zaś brzmienie ὄρασις Αβδείου jest obecne jako korekta w Kodeksie B, jako forma w kodeksie 251 oraz w pismach Cyryla Aleksandryjskiego. Dwa rękopisy

⁷⁷ Za: *tamże*.

⁷⁸ Zob. omówienie: H. Schmoll, H. Utschneider, *Abdiu. Obadja*, w: *SeptDeutsch*, t. II: *Psalmes bis Daniel*, s. 2388.

⁷⁹ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

z X/XI w. (o numeracji 48 i 763) dają prosty tytuł Abdias (w *nom.*).⁸⁰ Żadna z wersji starożytnych nie tłumaczy imienia zgodnie z jego znaczeniem hebrajskim („czciciel Jahwe”, „sługa Jahwe”), ale starają się oddać jego brzmienie.

2. LXX jako jedyna z wersji starożytnych zamienia obecną w TH, Vul, Peš, Targ., oraz w tekście Dwunastu Proroków odnalezionym w Wadi Murabba’at formę שְׁמַעְנוּ („usłyszeliśmy”) na ἠκουσα („usłyszałem”).⁸¹ Mają tak wszystkie najważniejsze rękopisy greckie poza dwoma późnymi minuskułami (62, 538).⁸² Według wszelkiego prawdopodobieństwa zmiana ta jest dostosowaniem greckiego przekładu do tekstu Jr 49,14⁸³ (zob. omówienie relacji między oboma tekstami dalej). Zmiana ta jest też próbą harmonizacji tekstu, który w tekście hebrajskim wersetu pierwszego ma kilka podmiotów.⁸⁴

3. Wyrażenie hebrajskie וְצִיר בְּגוֹיִם שְׁלַח („I posłaniec wśród narodów został wysłany”), obecne w takiej formie także w Targ., zostało przełożone w LXX (podobnie jak w Vul.) jako: καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξάπέστειλεν („I wiadomość do narodów wysłał [mowa o Bogu]”). Zmiana ta, obecna we wszystkich rękopisach greckich Księgi Abdiasza (w rękopisach 233 i 710 przyjmuje jedynie analogiczną formę ape,steilen, zaś w rękopisach 130 i 613 formę ἐξάπέστειλα),⁸⁵ wiąże się z innym odczytaniem tekstu hebrajskiego – konkretnie z inną jego wokalizacją:⁸⁶ termin הָשַׁח („został wysłany”) odczytano w tych wersjach jako הָשַׁח („wysłał”), zaś drugi termin odczytano

⁸⁰ B d’A XXIII.4-9, s. 85.

⁸¹ BHQ, s. 57 oraz s. 89*.

⁸² Zob. J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

⁸³ BHQ, s. 57 oraz s. 89*.

⁸⁴ Na ten temat zob. B d’A XXIII.4-9, s. 98-99; Z tego powodu SeptDeutsch i niniejsze opracowanie wyróżnia niejako 3 części tego wersetu (zob. tabelę); SeptDeutsch, s. 1195.

⁸⁵ Zob. J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

⁸⁶ BHQ, s. 57 oraz s. 89*.

jako dopełnienie, a nie podmiot tego zdania.⁸⁷ Podobną zmianę mają zresztą także wersje Symm. i Aq., tylko że zamiast terminu *περιοχη*, używają one terminu: *ἀγγελία*⁸⁸. Natomiast Jr 29,15 (tekst analogiczny; według numeracji hebrajskiej 49,14) tłumaczy hebrajskie *יַי* przez *ἀγγελος*. W hebrajskim tekście Dwunastu Proroków odnalezionym w Wadi Murabba'at, a także w rękopisie Dwunastu Proroków odnalezionym w 4. grocie w Qumran (4QXII^g) ta konkretna lekcja, choć jest zachowana, nie jest wystarczająco wyraźna, by można ją było odczytać bez wątpliwości,⁸⁹ a byłoby to pomocne w próbie odtworzenia historii tego tekstu.

4. Zamiana nazwy hebrajskiej „Edom” (*עֲדוֹם*) na „Idumea” (*Ἰδουμαία*) jest elementem harmonizacji i aktualizacji tekstu LXX, typowym dla Dwunastu Proroków (zob. na ten temat dalej paragraf dot. charakteru przekładu LXXAbd).

5. Obecna w LXX zmiana zaimka z męskiego (*הוא*) na żeński (*ἐπ' αὐτήν*) związana jest z poprzednią zmianą nazwy krainy (Edom na Idumeę). Podobnie później uczyni Vul. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że w dalszych wersetach LXXAbd tłumacz nie będzie konsekwentny i już w w. 2 wróci do rodzaju męskiego. Zapewne z tego powodu w trzech rękopisach greckich (46, 86, 711 oraz u Teodoretą z Cyru)⁹⁰ zamieniono go na zaimek męski (*ἐπ' αὐτον*), dostosowując nie tylko do tekstu hebrajskiego, ale i do kolejnych wersetów greckich.

Werset 2

1. Rozpoczynająca zdanie partykuła *הנה* („oto”), przełożona w LXX typowo jako *ἰδου*. („oto”), została pominięta w przekładzie greckim paralelnego tekstu LXX Jr 29,16⁹¹ (według numeracji he-

⁸⁷ *Tamże*.

⁸⁸ BHQ, s. 57; por. B d'A XXIII.4-9, s. 99.

⁸⁹ BHQ, s. 57.

⁹⁰ Zob. J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae*, ad loc.

⁹¹ U A. Rahlfsa (A. Rahlfs, R. Hanhart /red./, *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece*, ad loc.) numeracja: 30,9.

brajskiej 49,15). Partykuła ta pełni jednak ważną rolę stylistyczną w zdaniu, zwracając uwagę odbiorcy na ogłaszany Boży wyrok, a także wyjaśniając karę, która ma spaść na Edom (Idumęę).⁹² Partykuła ta pojawiająca się aż 56 razy w zbiorze Dwunastu Proroków i jest elementem typowego języka prorockiego, zarówno TH, jak i TG.

2. Termin w stopniu wyższym ὀλιγοστός („bardzo mały”) tłumaczy w LXXAbd hebrajski termin קָטָן („mały”). Bardziej dosłownie jest on oddany w analogicznym tekście LXXJr 29,16 (według numeracji hebrajskiej 49,15) jako μικρόν („małym [uczyniłem cię]”).⁹³

Werset 3

1. Wyrażenie הִשִּׁיבָהּ („zwiodła cię”), tak przełożone także w Peš i Targ., a także w wersjach Symm., Aq. i Teod., przetłumaczono inaczej w LXX: jako ἐπήρεν σε („wyniosła cię”), co jest wynikiem innego odczytania rdzenia שָׁב jako שָׁבַע. Podobnie odczytuje ten tekst Vul.⁹⁴ Zwój z Wadi Murabba’at nie pomaga rozstrzygnąć tej kwestii, zaś greckie wersje Symm., Aq. i Teod., odczytujące ten rdzeń inaczej niż LXX, jako „zwieść” (jak TM), mogą być interpretacją, dostosowaniem tekstu do choćby znanego autorom tekstu Rdz 3,13 (gdzie pojawia się czasownik שָׁבַע w kontekście grzechu pierwszych rodziców).⁹⁵

2. W LXX imiesłów ὑψῶν („podnoszący”) tłumaczy hebrajski rzeczownik מָרוֹם („miejsce wysokie”, „wysokości”). Bez wątplenia hebrajski rzeczownik w kontekście całego zdania był dość trudny do interpretacji, choć obecny w takiej formie także w zwoju z Wadi Murabba’at. Zmiana ta obecna w LXX wynika zapewne z odczytania terminu מָרוֹם jako מָרִים (imiesłów osnowy Hifil od rdzenia רוּם „wynosić”)⁹⁶ i ma charakter ułatwiający odczytanie całego kontekstu

⁹² Por. B d’A XXIII.4-9, s. 99.

⁹³ Por. *tamże*, s. 99-100.

⁹⁴ BHQ, s. 57.

⁹⁵ B d’A XXIII.4-9, s. 100.

⁹⁶ *Tamże*.

zdania i jest obecna także w Vul. (*exaltantem*). Z kolei tradycja targumiczna oraz Peš. mają tu zmianę syntaktyczną – dodają przyimek ב, całe wyrażenie: בְּרִימָא („na wysokościach”) staje się bardziej zrozumiałe w kontekście całości zdania.⁹⁷ Znaczenie tego wersetu interpretowano w sensie materialnym (jako trudno dostępny kraj) albo alegorycznie (jako pycha, wyniosłość; por. Teodor z Mopsuestii, Teodoret z Cyru, Cyryl Aleksandryjski).⁹⁸

Werset 4

Czasownik שִׁימ („mieściło się”), tak obecny w zwoju z Wadi Murabba’at, we wszystkich ważnych wersjach starożytnych: LXX, Vul., Peš., Targ. jest przełożony tak, jakby miał formę תִּשִׁימ („umieścił”), co jest dostosowaniem tego czasownika do kontekstu.⁹⁹ Co ciekawe, w tej właśnie formie odnaleziono go także w hebrajskim fragmencie Księgi Abdiasza odnalezionym w Qumran (4QXII^s),¹⁰⁰ starszym od TM i wersji z Muraba’at. Z tego powodu można byłoby uznać, że w starożytności istniały dwie formy hebrajskiego tekstu – jedna stanowiąca podstawę TM i druga, która posłużyła m.in. tłumaczowi greckiemu w jego przekładzie. Jednak badania prowadzone nad rękopisami qumrańskimi w tym przypadku wskazują na możliwą korektę tekstu. Oryginalną lekcją 4QXII^s miałyby być forma שִׁימ, natomiast תִּשִׁימ miało zostać dodane do tego czasownika później przez korektora.¹⁰¹ Forma obecna w TM mogła zostać tak ukształtowana pod wpływem tekstu z Lb 24,21.¹⁰² Zmiany zaś w LXX mają charakter gramatyczny harmonizacyjny.

⁹⁷ BHQ, s. 89*.

⁹⁸ B d’A XXIII.4-9, s. 100.

⁹⁹ BHQ, s. 57; por. B d’A XXIII.4-9, s. 101.

¹⁰⁰ BHQ, s. 57 oraz s. 89*.

¹⁰¹ *Tamże*, s. 57.

¹⁰² *Tamże*, s. 89*; por. B d’A XXIII.4-9, s. 101.

Werset 5

Całe zdanie w LXX jest dość trudne, złożone z przypuszczeń i pytań, najpewniej retorycznych, ukazujących to, co miałyby spotkać Edomitów (Idumejczyków). Jednak różnice między TH a LXX dotyczą nie krytyki tekstualnej, a interpretacji. W TH wszystkie zdania złożone na ten werset miały charakter zapowiedzi, tu mają nieco inny odcień znaczeniowy, choć treściowo są do siebie zbliżone. Zapewne z powodu tych trudności w przekładzie greckim pojawiły się zmiany względem TH, mimo że rękopisy z rzadka różnią się między sobą w formach gramatycznych czasowników.¹⁰³

1. W LXX wyrażenie πού ἂν ἀπερρίφης („gdziez byłbyś wyrzucony?”) tłumaczy hebrajskie wyrażenie אִךְ יָבִיחַ נְבִיחָה („jakoże będziesz zniszczony!”). Greckie pytanie retoryczne (brzmiące tak samo we wszystkich dostępnych nam rękopisach) zastępuje hebrajskie zdanie emfaticzne, o nieco innym znaczeniu. Jedni przypuszczali, że tłumacz grecki odczytał błędnie hebrajskie וַיָּבִיחַ jako וַיָּבִיחַ (częsty błąd), uzyskując nowe znaczenie całego wyrażenia (podobny zabieg w Oz 10,7,¹⁰⁴ a także w Oz 11,1 (10,15).¹⁰⁵ Inni ukazywali, że kłopot z tym terminem hebrajskim miały inne tradycje, np. Targ. posiada w tym miejscu lekcję: וַיָּבִיחַ נְבִיחָה („zostaniesz uciszony”, „uśpiony”),¹⁰⁶ będącą interpretacją tłumacza (podobnie ma także wersja Symm.), zaś jeszcze inną tego typu interpretację zawiera Peš. oraz Vul. (*quomodo conticuisses*).

¹⁰³ Por. R. Holmes, J. Parsons (red.), *Vetus Testamneum Graecum cum Variis Lectionibus*, t. V: Δανιηλ, κατα τον θεοδοσιωνα, και κατα τους Ο΄ Ωσηε, Αμωσ, Μιχαϊας, Ιωηλ, Οβδιου, Ιωνας, Ναουμ, Αμβακουμ, Σοφονιας, Αγγαιος, Ζαχαριας, Μαλαχιας, Oxonii E Typ., Clarendoniano, London-Oxford 1826 (dalej: Holmes-Parsons), *ad loc.*; oraz: J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

¹⁰⁴ BHQ, s. 89*.

¹⁰⁵ B d'A XXIII.4-9, s. 101. Na jego temat zob. A. Kaminka, *Studien zur Septuaginta an der Hand der zwölf kleinen Prophetenbücher*, s. 54, 247; por. także: E. Tov, *On Pseudo-Variants Reflected in the Septuagint*, *Journal of Semitic Studies* 20/1975, s. 172.

¹⁰⁶ BHQ, s. 57 oraz B d'A XXIII.4-9, s. 101.

Inni jeszcze zwracali uwagę na wieloznaczność samego terminu ἀπορρίπτω. W bliskim kontekście analogicznego tekstu w LXXJr, konkretnie w poprzedzającym go Jr 29,5 (według numeracji hebrajskiej 40,7), czasownik ἀπορρίπτω użyty jest w celu ukazania „zniszczenia” Aszkelonu, jego „destrukcji”. Podobnie ideę zniszczenia widzi tu Aq. (wierny TH). Inni widzieli w LXXAbd 1,5 znaczenie „wyrzucenia” (co pasuje do kontekstu użycia tego słowa u Dwunastu Proroków, konkretnie w Jon 2,4).¹⁰⁷ Wraz z pytaniem o miejsce (gr. πού) w omawianym tekście Księgi Abdiasza ten ostatni przekład wydaje się najbardziej właściwy: „gdzież będziesz wyrzucony?”.

2. Podobnie jak użyty na końcu oryginalny grecki termin ἐπιφύλλις („pozostałość”, „jedno grono”, „resztki z winorośli”) jest interpretacją hebrajskiego עֲרֵבֵי (,,resztki”, „cokolwiek pozostałego [po czymś, z czegoś]”). Termin ten jest znany dobrze w grece klasycznej (m.in. u Arystofanesa¹⁰⁸). Co ciekawe, w analogicznym tekście LXXJr 29,10 (według numeracji hebrajskiej 49,9) ten sam termin hebrajski עֲרֵבֵי przełożony jest bardziej dosłownie przez gr. κατάλειμμα („resztki”, „pozostałość”), według tekstu przyjętego przez A. Rahlfsa (m.in. za rękopisami: B, S); lub też καλαμέματα („słoma”, „ściernisko”), według tekstu przyjętego przez J. Zieglera (za rękopisami: A, Q, V, 46, 86, 110, 130, 233, 538, 544; taką lekcję mają też wersje koptyjskie, ormiańska, taka lekcja jest także obecna u Teodoreta z Cyru¹⁰⁹).

Werset 6

1. Zmiana interpretacyjna obecna jest w obu czasownikach: chodzi o gramatyczną zmianę czasu w LXX – z przyszłego (w TH) na dokonany (podobnie będzie miała Vul.: *scrutati sunt*) Eżaw z przedmiotu stanie się podmiotem zdania (choć pasywnym). Tak mają wszystkie wersje (LXX, Vul., Peś., Targ.) poza TM, którego lekcję w przypadku

¹⁰⁷ *Tamże.*

¹⁰⁸ *Tamże.*

¹⁰⁹ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

obu czasowników poświadcza także rękopis z Wadi Muraba'at.¹¹⁰ Zmiana ma charakter harmonizujący i aktualizujący.

2. Użyty w LXX oryginalny termin αὐτοῦ τὰ κεκρυμμένα („jego kryjówek”) przekłada hebr. מְצֻפְּנֵי („jego [ukryte] skarby”) jest najprawdopodobniej wynikiem nieznamomości leksykalnej tłumacza LXXAbd, podobną lekcję ma także Wulgata (*abscondita eius*).¹¹¹

Werset 7

Ten werset na gruncie języka hebrajskiego doczekał się wielu interpretacji.¹¹² W rezultacie jego niejednoznaczności (niektóry widzieli w nim *crux interpretum*), tłumacz grecki także musiał dokonać wyboru, przekładając jego sens.

1. Liczba mnoga w wyrażeniu ἕως τῶν ὁρίων („aż do granic”) jest wynikiem odczytania hebrajskiego wyrażenia עַד-הַיְבֵקֵל („aż do granicy”) jako liczby pojedynczej kolektywnej (o znaczeniu „aż do granic”).¹¹³ Zmiana ta ma charakter harmonizujący i jest zmianą interpretacyjną. Do tego wiele rękopisów dodaje po wyrażeniu zaimek sou („twoich”) – zob. W (+ 407, 410), A (+ 106, 26), 49 (+ 764, 613), 198, 233 (+710), 534, 544, podobnie jak wersje: koptyjska bohajrycka, etiopska, arabska oraz pisma Teodora z Mopsuestii i Cyryła Aleksandryjskiego.¹¹⁴

2. W czasownikach tego wersetu („ścigać”, „wysłać”, „zdradzać”, „stanąć przeciw”, „przezwyćżyć”, „zastawiać sidła, zasadzki”) w tekście greckim zastosowano zmianę czasu: z przyszłego (obecnego

¹¹⁰ BHQ, s. 57.

¹¹¹ Por. *tamże*.

¹¹² Por. P. K. McCarter, *Obadiah 7 and the Fall of Edom*, Bulletin of the American Schools of Oriental Research 220-221/1975-1976 (dec-febr), s. 87-91; G. I. Davies, *A New Solution to a Crux in Obadiah 7*, Vetus Testamentum 27/1977, s. 484-486; J. D. Nogalski, *Obadiah 7: Textual Corruption or Politically Charged Metaphor?* Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 110/1998, s. 67-71.

¹¹³ B d'A XXIII.4-9, s. 102.

¹¹⁴ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

w TM) na przeszły w LXX, ukazujący, że dana czynność się już dokonała. Zmiana ta jest obecna we wszystkich ważnych rękopisach LXX,¹¹⁵ jest więc, jak się wydaje, zmianą celową, interpretacyjną tłumacza LXXAbd. Być może chodziło o to, że kara na Edomitów (Idumeę) już spadła. Zmiana miałaby zatem charakter harmonizujący.

3. Wyrażenie hebrajskie $\eta\psi\iota\alpha\eta$ („zdradzą cię”), tak przetłumaczone w Targ. i Peš., inaczej brzmią w LXX – ἀντίεστησάν σοι („sta-nęli przeciw tobie”) i Vul. – *inluserunt tibi*; lekcje te wynikają, jak się wydaje, z niezrozumienia hebrajskiego rdzenia (por. podobne niezrozumienie w w. 3).¹¹⁶

4. Tłumacz przełożył hebrajskie wyrażenie idiomatyczne $\eta\psi\iota\alpha\eta$ („sojusznicy”, dosł. „ludzie twego pokoju”), jako ἀνδρες ειρηνικοί σου („ludzie twego pokoju”), co jest bardzo dosłownym przekładem¹¹⁷ (w grece wręcz niezrozumiałym, co sprawiło, że niektóre mniej ważne kodeksy minuskułowe dodały wyrażenia uzupełniające, by czytelnik grecki wiedział, że chodzi o „sojuszników”; por. z różnymi zmianami rękopisy: 22, 23, 36, 51, 62, 86, 87, 95, 97, 114, 130, 147, 185, 238, 240; 310¹¹⁸). Co ciekawe inne wyrażenie idiomatyczne tego wersetu $\eta\psi\iota\alpha\eta$ („[jedzący] twój chleb zastawiają siła pod tobą”), także oznaczające „sojuszników”, w LXX zostało w ogóle pominięte (jako niezrozumiałe) – umieszczają je jedynie Aquila i Teodocjon, oddający tekst hebrajski jeszcze bardziej dosłownie niż LXX (odcinając się od tradycji LXX).¹¹⁹ Niektórzy zastanawiają się, czy to wyrażenie może być pozostałością interpretacji dwóch poprzednich słów w świetle idiomu $\eta\psi\iota\alpha\eta$ („jedzący chleb”) użytego w Ps 41,10 (numeracja hebrajska).¹²⁰

¹¹⁵ Drobne zmiany por. J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*; oraz Holmes-Parsons, *ad loc.*

¹¹⁶ BHQ, s. 58 oraz s. 89*.

¹¹⁷ Por. B d'A XXIII.4-9, s. 102.

¹¹⁸ Za Holmes-Parsons, *ad loc.*

¹¹⁹ Por. B d'A XXIII.4-9, s. 103; BHQ, s. 58 oraz s. 89*.

¹²⁰ Por. BHQ, s. 89*. Inne propozycje wyjaśnienia tego trudnego do zrozumienia hebrajskiego wyrażenia zob. G. I. Davies, *A New Solution to a Crux in Obadiah 7*, s. 484-486.

5. W Kodeksach B i S oraz niektórych minuskułach hebrajska forma wyrażenia בו אֵין תְּבוּיָהּ („nie ma w nim zrozumienia”) została zamieniona na wyrażenie: οὐκ ἔστιν σύνεσις αὐτοῖς („nie ma w nich zrozumienia”). W takiej formie cytują ją niektórzy Ojcowie Kościoła¹²¹. Wiele rękopisów greckich ma to wyrażenie w innym brzmieniu: σύνεσις ἐν αὐτοῖς (rękopisy: 26, 40, 106, 130; też u Hieronima: *non est sapientia in eo*);¹²² σύνεσις ἐν αὐτῷ (rękopisy: 22, 23, 36, 42, 49, 51, 62, 68, 87, 91, 95, 97, 147, 153, 185, 198, 228, 233, 238, 310, 311).¹²³ Ta ostatnia jako zawarta w większości rękopisów została przyjęta przez J. Zieglera w wydaniu krytycznym, ta wersja (w liczbie pojedynczej) może nawiązywać do Ezawa z w. 6 i wydaje się bardziej rozumiała w całym kontekście. Bardzo trudno rozstrzygnąć, która lekcja była pierwotną wersją LXX (czy mniej rozumiała i bardziej oryginalna zaakceptowana przez A. Rahlfsa? Czy bardziej ujednolicona i rozumiała w kontekście – co może być późniejszą interwencją korektorską – zaakceptowana przez J. Zieglera).

Werset 8

Pewną trudność sprawia tłumaczom początkowa partykuła אִלֵּן (wyrażająca negację: „czyż nie”, ale i aklamację). LXX w ogóle ją pominęła, podobnie jak Peš., co zresztą jest zabiegiem częstym w obu wersjach (greckiej i syryjskiej);¹²⁴ partykuła obecna jest natomiast w Targumach i Vulg. oraz w rękopisie hebrajskim z Wadi Muraba’at.¹²⁵ W LXX hebrajskie pytanie retoryczne zamienione zostało po prostu na zdanie twierdzące (i to w czasie przyszłym, co zmienia narrację przeszłą z w. 7 i powoduje, że tu, w w. 8 tekstu greckiego, może zacząć się nowa jednostka wypowiedzi proroka). Werset ten w LXX

¹²¹ B d’A XXIII.4-9, s. 103.

¹²² Holmes-Parsons, *ad loc.*

¹²³ *Tamże.*

¹²⁴ Por. BHQ, s. 89*; por. A. Gelston, *The Peshitta of the Twelve Prophets*, Clarendon Press, Oxford 1987, s. 137.

¹²⁵ Por. BHQ, s. 58.

zaczyna się od razu od wyrażenia ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ („W owym dniu”; tak w rękopisach: 22, 23, 26, 36, 51, 62, 86, 85, 106, 130, 147, 185, 198, 233, 238, 311,¹²⁶ za względu na te rękopisy do tekstu przyjmują go wydania Zieglera i Rahlfsa), które w niektórych ważnych rękopisach ma inny szyk ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ („W dniu owym”).¹²⁷

Wersety 9-10

1. Wyrażenie hebrajskie נחמתי („i będą porażeni”), obecne w tej wersji w rękopisach qumrańskich (4Q12^g) i odnalezionych w Wadi Murabba’at, jest także obecne w Targ., Vul., oraz wersji Symmacha, zaś zmienia go Peš.¹²⁸ Jego wolne tłumaczenie znajdujemy w LXX: καὶ πτοηθήσονται („i będą przerażeni”). Komentarz krytyczny BHQ zaznacza, że rdzeń hebrajski נחמתי może oznaczać zarówno „porażenie [np. informacją]”, jak i „przerażenie”,¹²⁹ zmiana LXX jest więc wyborem dokonany przez tłumacza i obecnym we wszystkich najważniejszych rękopisach greckiej wersji Księgi Abdiasza.

2. Podobnie jak powyżej jest z terminem תְּבוּנוֹת („twoi wojownicy”), który obecny we wszystkich wersjach starożytnych (także w LXX), zmieniony jest jedynie w Peš., która interpretuje ów teks dostosowując go do kontekstu.¹³⁰

3. Hebrajska nazwa תְּמָנִי użyta tu w formie wołacza („Temanie”), w LXX ma formę nieco zmienioną οἱ ἐκ Θαμμαν („ci z Temanu”); zmiana ma charakter egzegetyczny.¹³¹ Ciekawe, że inne wersje starożytne także nazwę tę interpretują, a nie tłumaczą: Targ. nawiązuje do „Południa” (podobny zabieg zastosowano w innych częściach Dwunastu Proroków: Am 1,12 oraz Hab 3,3).¹³² Niektóre rękopisy

¹²⁶ Holmes-Parsons, *ad loc.*

¹²⁷ Por. J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*. t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

¹²⁸ BHQ, s. 58.

¹²⁹ *Tamże*, s. 89*.

¹³⁰ *Tamże*.

¹³¹ *Tamże*, s. 58.

¹³² *Tamże*, s. 89*-90*.

greckie (86, 764, 198¹³³) dostosowują tekst grecki do hebrajskiego, jednak zmiana ta ma charakter wtórny.¹³⁴

4. W LXX ostatnie wyrażenie z w. 9 (które w TH brzmiało לטִפְתִּי „z powodu rzezi”, „od rzezi”), przeniesione zostało do w. 10, tworząc wraz z jego kontekstem nowe zdanie: διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀσέβειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου Ἰακωβ („z powodu rzezi i niewierności [!] wobec brata twego Jakuba”). Interesujące jest dodanie w w. 10 nieobecnego w TH terminu ἀσέβεια („niewierność”) względem brata (Jakuba). LXX dokonała harmonizacji tekstu, podkreślając ponownie, że prawdziwą przyczyną oskarżenia przeciw Edomitom (Idumei) jest brak wierności względem brata.¹³⁵ Mówiąc krótko, LXX wypukła obecną w TM teologię, ukazując winę sąsiada, który nie pomógł Izraelitom w ich potrzebie.¹³⁶ W dalszej części księgi padnie to wyraźnie, ale tłumacz już tu dokonał harmonizacji, dodając prawdziwą przyczynę mowy przeciw Edomowi (Idumei). Dalsze wersety tworzące całość z w. 10 uzupełnią tę informację, opisując dokładniej na czym polegała owa zdrada Edomu (Idumei).

Werset 11

Werset zawiera pierwsze z najważniejszych oskarżeń względem Edomu (Idumei), oskarżenie brata, który stał z boku, a przez bierność stał się winny, tak samo jak atakujący Babilończycy (to, co LXX zaczęła wyjaśniać już w w. 10).

1. Pierwsza zmiana w tym wersecie w LXX względem TH pojawia się już początkowym wyrażeniu דִּינִי („w dniu”), które LXX zmienia na ἀφ’ ἧς ἡμέρας („od tego dnia”). Oskarżenie nie dotyczy wcześniejszych historii pomiędzy Izraelem a Edomem (choć te także nie

¹³³ Por. J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*. t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

¹³⁴ BHQ, s. 90*.

¹³⁵ Harmonizacja była inicjatywą tłumacza LXX; por. BHQ, s. 90*; oraz H. Schmoll, H. Utzschneider, *Abdiu. Obadja*, w: SepDeutsch, t. II: *Psalme bis Daniel*, s. 2390.

¹³⁶ Por. B d’A XXIII.4-9, s. 104.

należały do wzorcowych), ale zaczyna się „od dnia” w którym brat stanął w opozycji do brata. Zmiana ma charakter interpretacyjny, wyjaśniający, a może jednocześnie być pomyłką w odczytaniu tekstu hebrajskiego: zamiast מִיּוֹם tłumacz mógł go odczytać jako מִיּוֹם .¹³⁷

2. Ważna zmiana z zakresu krytyki tekstualnej pojawia się w stychu b: nota Ketiv-Qere przy wyrażeniu $[\text{שְׁעָרָיו}] [\text{שְׁעָרָיו}]$. TH w swojej pierwotnej wersji mówi o „jego bramie” (w liczbie pojedynczej; tak ma też wersja z Wadi Muraba’at, być może w jako dostosowanie do w. 13); nota Masoretów zaznacza, że chodzi o liczbę mnogą: „jego bramy”. Zmiana ma charakter objaśniający – oczywiste jest, że nie jedną bramą wchodziło do miasta podczas oblężenia, ale „bramami jego”. W liczbie mnogiej mają to wyrażenie wszystkie wersje starożytnie, w tym LXX ($\epsilon\iota\varsigma \ \pi\acute{\upsilon}\lambda\alpha\varsigma \ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\tilde{\iota}$).

Werset 12

Werset podkreśla kolejny aspekt winy Edomitów (Idumei). LXXAbd ukazuje, że Edomici (Idumejczycy?) nie tylko pozostawali bierni wobec przemocy, która dotknęła Izraelitów, ale naśmiewali się z nieszczęścia brata. Wina Edomu jest większa – jest nią nie tylko obojętność, ale także satysfakcja, że sąsiadowi dzieje się źle. Jediną zmianą w LXX (we wszystkich najważniejszych rękopisach) jest ta związana z błędnym odczytaniem rdzenia נָכַר rdzenia (w wyrażeniu בְּיּוֹם נָכַר – „w dniu jego nieszczęścia”), jako נָכַר oznaczającego „obcy” (tym bardziej że rdzeń ten występuje częściej).¹³⁸ W taki sam sposób odczytała go Vul.¹³⁹ W oby przypadkach nawiązuje to do sytuacji z VI w. przed Chr, gdy owi „obcy” zaatakowali Izraelitów.

Werset 13

Jeden z bardziej przepracowanych wersetów w całej LXXAbd.

¹³⁷ BHQ, s. 90*.

¹³⁸ *Tamże*.

¹³⁹ Por. *tamże*, s. 58.

1. Podobnie, jak w w. 11 (zob. omówienie), w LXX termin w liczbie pojedynczej בַּמַּבְרָא („brama”), zamieniony został na liczbę mnogą בַּמַּבְרָאוֹת („bramy”). Taką zmianę względem TH ma również Targ.¹⁴⁰

2. Tłumacz błędnie odczytał także wyrażenie עַמִּי („mój lud”) jako liczbę mnogą (hebr. עַמִּים), dlatego taki jego przekład: λαῶν . Niektóre rękopisy LXX (26, 49, 198, 233, 534, 544¹⁴¹) poprawiają ten tekst na liczbę pojedynczą, dostosowując go do hebrajskiego oryginału (jest to jednak korekta wtórna).¹⁴²

3. Pozostałe zmiany w LXX względem TH mają charakter interpretacyjny. Trzykrotnie użyty tu termin hebrajski: קְלֵסְכָא („ich klęska”), קְלֵסְכָאִי („jego klęska”) oraz קְלֵסְכָאִיָּהּ („jego klęska”), zostały w LXX przełożone różnorodnie: jako πόνος („trud” – i to w liczbie mnogiej), ὄλεθρος („zniszczenie”) oraz ἀπόλεια („ruina”, „zniszczenie”, „unicestwienie”).¹⁴³ Taka wersja rozróżniająca słowa jest dziełem tłumacza LXX (inne wersje – Targ. i Peš. – oddają trzy hebrajskie słowa tym samym terminem, powtórzonym trzykrotnie, zachowując charakter tekstu hebrajskiego).¹⁴⁴ Jedynie Vul. zmienia hebrajski termin, jednak tylko w jednym przypadku (kolejno tłumaczy wyrażenia jako: *ruinae eorum*, *vastitatis illius* oraz *vastitatis illius*).¹⁴⁵ Zmiana ta ma na celu dostosowanie przekładu, by całe zdanie lepiej brzmiało po grecku (by nie powtarzać trzy razy tego samego słowa). Zgadza się czas w obu wersjach (hebrajskiej i greckiej), ale cały tekst jest dostosowany do języka, na który jest tłumaczony.

4. Podobny interpretacyjny charakter ma ostatnia zmiana tego wersetu: LXX w miejsce hebr. $\text{וְאַל־יִשְׁלַח־יָדָיו־לְקַח־בְּרִיחַ}$ („i nie wyciągaj ręki”) ma μηδὲ συνειπιθῆναι („nie dołączaj się do ataku”; dosł. „nie *wspólatakuj*”).¹⁴⁶

¹⁴⁰ *Tamże*.

¹⁴¹ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

¹⁴² H. Schmolli, H. Utzschneider, *Abdiu. Obadja*, w: *SepDeutsch*, t. II: *Psalme bis Daniel*, s. 2390-2391; B d'A XXIII.4-9, s. 106-107.

¹⁴³ Por. BHQ, s. 90*.

¹⁴⁴ *Tamże*.

¹⁴⁵ *Tamże*, s. 58.

¹⁴⁶ Na temat tej zmiany zob. *tamże*, s. 91*.

Choć wyrażenie to sprawiało sporo kłopotów (inaczej brzmi także w Targ. i Peš.),¹⁴⁷ wydaje się, że przekład LXX harmonizuje tekst wykazując winę Edomu (Idumei) – tu konkretnie w tym, co dotyczy „współatakowania”. Tu tłumacz nie przełożył niewolniczo idiomu hebrajskiego. Cały werset określa to, co robił Edom, a nie powinien, w czasach trudnych da Izraela.

Werset 14

Werset stanowi kontynuacją wątków rozpoczętych w wersetach poprzedzających. Wylicza kolejne „grzechy” Edomu (Idumei) względem Izraelitów. Jedyna zmiana to liczba mnoga, która (nieobecna w TH) pojawia się w LXX, w wyrażeniu τὰς διεκβολὰς („na przejściach”), z dodatkiem αὐτῶν („ich”). Wydaje się, że to dość swobodne tłumaczenie¹⁴⁸ może mieć wartość eksplikacyjną: tłumacz jednoznacznie określa, co robili Edomici – nie stali na jakimś przejściu, ale na „ich (!), czyli Izraelitów, przejściach” (liczbę mnogą w tym miejscu ma też Vul.¹⁴⁹) – atakując ocalałych z ataku Babilończyków Izraelitów. Obraz Edomitów (Idumei) jest tu jeszcze mocniejszy i nie pozostawia wątpliwości co do ich winy.¹⁵⁰ Podobny cel ma dodatek z drugiego stychu, zawierający także nieobecne w hebrajskim tekście wyrażenie ἐξ αὐτῶν („spośród ich”).

Wersety 15-16

Centralne wersety całej księgi. Po wcześniej określonej winie, przychodzi moment zapowiedzi kary – jako konsekwencji tamtych działań (lub zaniechania). O ile w. 15 nie zawiera poważnych zmian w tekście LXX,¹⁵¹ o tyle w. 16 ma kilka interesujących wariantów.

¹⁴⁷ *Tamże*, s. 59.

¹⁴⁸ *Tamże*, s. 91* .

¹⁴⁹ *Tamże*, s. 59.

¹⁵⁰ Por. objaśnienie tego wersetu w B d'A XXIII.4-9, s. 107.

¹⁵¹ Por. jego omówienie w *tamże*, s. 107-108.

1. Liczba pojedyncza czasownika ἔπιες („piłeś”) w stychu pierwszym (TH miał tu liczbę mnogą), nawiązuje gramatycznie do w. 15 (gdzie również mowa była o 2. osobie liczby pojedynczej) i jest harmonizacją gramatyczną tekstu.¹⁵²

2. Dookreślenie „święta *ma* góra” ma z kolei nie pozostawiać wątpliwości, o którą górę chodzi – o górę Syjon, górę Bożą, a nie jakąś inną świętą górę, znaną w świecie tłumacza LXX (zmiana ma charakter interpretacyjny i jest obecna we wszystkich najważniejszych świadkach tekstu greckiego (poza rękopisem 22¹⁵³).

3. Najciekawsze zmiana dotyczy nieobecnego w TH, a obecnego we wszystkich rękopisach LXX terminu οἶνος („wino”).¹⁵⁴ Jest to oryginalna lekcja LXX, w miejsce obecnej we wszystkich wersjach starożytnych (Wadi Muraba’at, Vul. Peś., Targ.)¹⁵⁵ lekcji לֶמֶן („bez końca”). Być może tłumacz odczytał błędnie hebrajski rdzeń jako: קמר .¹⁵⁶

4. Trudny do zrozumienia hebrajski *hapax legomenon* וַעֲלֵי („i połączną”), oddany tak w Targ. u Vul., obecny także w rękopisie z Wadi Murabaa’t, w LXX został przełożony na dwa sposoby – w zależności od rękopisów – albo jako καταβήσονται („zejdą”; rękopisy: W, B, S; w takiej formie przyjęty przez A. Rahlfsa¹⁵⁷ i J. Zieglera¹⁵⁸), albo jako ἀναβήσονται („wejdą”; rękopisy: V, 239, 407, u Ojców Kościoła: m.in. Cyryla Aleksandryjskiego, Teodoret z Cyru, Teodora z Mopsuestii,¹⁵⁹

¹⁵² Por. *tamże*, s. 107-108; oraz H. Schmoll, H. Utschneider, *Abdiu. Obadja*, w: *SepDeutsch*, t. II: *Psalme bis Daniel*, s. 2391.

¹⁵³ Holmes-Parsons, *ad loc.*; J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae*, *ad loc.*

¹⁵⁴ Por. B d’A XXIII.4-9, s. 108; oraz H. Schmoll, H. Utschneider, *Abdiu. Obadja*, w: *SepDeutsch*, t. II: *Psalmen bis Daniel*, s. 2391.

¹⁵⁵ BHQ, s. 59.

¹⁵⁶ *Tamże*, s. 91*.

¹⁵⁷ A. Rahlfs, R. Hanhart (red.), *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece*, *ad loc.*

¹⁵⁸ J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae*, *ad loc.*

¹⁵⁹ Por. *tamże*, *ad loc.*

oraz w rękopisach: 22, 36, 51, 62, 95, 114, 147, 185, 238, 240¹⁶⁰). Takie odczytanie mogło wynikać w trudności ze zrozumieniem hebrajskiego tekstu, i np. skojarzeniem go z rdzeniem הָלַץ .¹⁶¹ Tekst Peš. przyjmuje znaczenie tego hebrajskiego terminu jako „siorbanie” i tłumaczy to wyrażenie podwójnie (jako siorbanie i połykanie) – może jako alternatywne odczytanie tego tekstu.¹⁶²

Wersety 17-18

Rozpoczynając nową, ostatnią, część wypowiedzi proroka, w której mowa o zbawieniu, ocaleniu (hebr. הִלְטֵהוּ ; gr. σωτηρία) Izraela. Kilka dawnych rękopisów (w tym A), omija wyrażenie שְׁרֵי־הַיְיָ („i będzie święta”) – odniesione w TH do góry Syjon z w. 17.¹⁶³ Być może rękopisy te pominęły to wyrażenie w wyniku błędu *homoiarchton* (albo w wyniku tego samego błędu pojawiło się ono w TM, choć obecne jest ono we wszystkich wersjach: Targ. Peš, Vul., oraz w rękopisie z Wadi Muraba’at).¹⁶⁴ W w. 18 trudne wyrażenie וַיִּרְצֵן („ocalały”) oddano rzadkim greckim słowem πυροφόρος („nosiciel ognia”) – w przenośnym znaczeniu „ocalały”, tak używany w literaturze klasycznej: u Herodota, i u Filona.¹⁶⁵

Wersety 19-20

Bardzo ciekawe zmiany w LXX pojawiają się w ww. 19-20, które podają różne nazwy geograficzne (które w LXX często ulegają zmianom, także w zbiorze Dwunastu Proroków).¹⁶⁶ O ile nazwy geograficzne zostały w LXX przekazane w transkrypcji (Ναγεβ – „Nageb”;

¹⁶⁰ Holmes-Parsons, *ad loc.*

¹⁶¹ Por. BHQ, s. 91*; oraz B d’A XXIII.4-9, s. 108.

¹⁶² BHQ, s. 91*.

¹⁶³ Por. *tamże*, s. 59; B d’A XXIII.4-9, s. 109; oraz H. Schmoll, H. Utzschneider, *Abdiu. Obadja*, w: *SepDeutsch*, t. II: *Psalmen bis Daniel*, s. 2391.

¹⁶⁴ Por. BHQ, s. 59, 91*.

¹⁶⁵ Por. *tamże*, s. 91*.

¹⁶⁶ Na ten temat zob. B d’A XXIII.4-9, s. 89, 110-112.

Szefela, jako Σεφελα „Sefela”), o tyle nazwy ludów zostały zmienione: Filistyni (hebr. פִּלִּשְׁתִּי) stali się w LXX „obcymi” (gr. ἀλλοφύλους). Ta konkretna zmiana może mieć cel uogólniający przesłanie – o ile kiedyś dla Izraelitów wrogami byli Filistyni, o tyle w czasach autora wrogami są wszyscy „obcy” – i w ten sposób orędzie greckiej księgi zostało poddane alegoryzacji i uniwersalizacji: dotyczyć ma każdego ludu i narodu „obcego”. Wszystkie te ziemie wyliczone w ww. 19-20 Pan da swojemu ludowi.

Ponieważ wersety te zawierały informacje geograficzne trudne do interpretacji, czasem – tak robili to Ojcowie Kościoła, np. Hezychiusz – ukazywano ich jako symbole zła, grzechu (czyli w chrześcijańskich interpretacjach dokonano jeszcze dalej idącej ich alegoryzacji).¹⁶⁷ W. 20, bardzo trudny, doczekał się zresztą wielu interpretacji współczesnych tekstu hebrajskiego, ale i jego starożytnych wersji: LXX i Vulg.¹⁶⁸

Werset 21

Najważniejszą zmianą ostatniego wersetu księgi jest ta odnosząca się do hebrajskiego terminu מוֹשְׁלֵי (,,wyzwoliciele”), który w LXX został zastąpiony wyrażeniem ἄνδρες σεσωσμένοι („mężowie ocaleni”).¹⁶⁹ Taką lekcję zawierają ważne rękopisy LXX (A, Q, W),¹⁷⁰ jak również Peš., oraz wersje Akwili i Teodocjona, zaś wersję TM dzielą także Vul. i Targ.¹⁷¹ Zmiana ma charakter dostosowujący w. 21

¹⁶⁷ Por. B d'A XXIII.4-9, s. 111.

¹⁶⁸ Por. J. Gray, *The Diaspora of Israel in Judah in Obadiah v. 20*, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 65/1953, s. 53-59; E. Lipiński, *Obadiah 20*, *Vetus Testamentum* 23/1973, s. 368-370; D. Weissert, *Obadiah 20: Septuagint and Vulgate*, *Textus: Studies of the Hebrew University Bible Project* 24/2009, s. 85-106. Por. także: B d'A XXIII.4-9, s. 111-112; H. Schmoll, H. Utzschneider, *Abdiu. Obadja*, w: *SepDeutsch*, t. II: *Psalme bis Daniel*, s. 2392-2393.

¹⁶⁹ Por. BHQ, s. 60.

¹⁷⁰ Por. A. Rahlfs, R. Hanhart (red.), *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece, ad loc.*; J. Ziegler (red.), *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*, t. XIII: *Duodecim prophetae, ad loc.*

¹⁷¹ Por. BHQ, s. 60.

do w. 17, jest być może wynikiem błędnego odczytania rdzenia hebrajskiego.¹⁷² I zdaje się być pierwotna, choć niektóre ważne rękopisy LXX (B,S, C) mają w tym miejscu lekcję: ἀνασεσσωμένοι („zbiedzy”, „uciekiniery”), być może nawiązującą do ocalonych z wspomnianych poprzednio wersetów (tych zdradzonych przez wroga), którzy w dniu kary będą nie tylko ocaleni, ale to oni staną się autorami nowego królestwa Bożego, które nastanie. I to oni sądzić będą także Ezawa, swego zdrajcę.¹⁷³

Charakter przekładu LXXAbd

Księga Abdiasza w Biblii Hebrajskiej jest utworem poetyckim, jedynie ostatnie wersety (19-21) są pisane prozą w BH (widać to nawet w wydaniach krytycznych; por. BHQ). Ponieważ język i przesłanie księgi nie były łatwe, tłumacze starożytni musieli zmierzyć się z różnymi trudnościami w ich przekładzie. Wersja grecka Księgi Abdiasza, zawarta w LXX, ma kilka charakterystycznych cech, które z jednej strony są typowe dla wszystkich ksiąg zbioru Dwunastu Proroków (gdzie charakter przekładu można określić jako „raz bardziej, raz mniej wierny”¹⁷⁴), a z drugiej ukazują samą księgę w nieco innym, bardziej uniwersalnym świetle. Cechami tego przekładu są: wierność, bogactwo słownictwa, aktualizacja i harmonizacja.

1. Wierność: czasem więc niewolnicza (np. w w. 4; w w. 7, gdzie tłumacz wiernie co do słowa przekładu wyrażenie idiomatyczne hebrajskie, które w języku greckim brzmi karykaturalnie; w w. 15, gdzie tłumacz zachował nawet składnię hebrajską, pisząc po grecku, nie używając czasu teraźniejszego); ale nie tylko niewolnicza (inne wyrażenia idiomatyczne z ww. 14 i 15 przełożone są co do sensu; a inne – jak z w. 1,7 – pominięte przez tłumacza). Naturalnie, czasem

¹⁷² Por. *tamże*, s. 92*.

¹⁷³ Na temat tego wersetu w LXX, zob. B d'A XXIII.4-9, s. 112-113.

¹⁷⁴ Por. G. E. Howard, *The Twelve Prophets. To the Reader*, w: NETS, s. 777 (zob. także krótkie omówienie wszystkich cech charakterystycznych zbioru: *tamże*, s. 777-780).

tłumacze nie uniknęli błędnego odczytania rdzeni, zwłaszcza tam, gdzie słownictwo było trudne (dwukrotnie w w. 16, raz przy przekładzie hebrajskiego terminu *hapax legomenon*) i innych błędów (jak możliwy *homoioarchton* w w. 17).

2. Bogactwo słownictwa; widać, że tłumacz (tłumacze) był człowiekiem wykształconym; używa oryginalnego słownictwa znanego z literatury klasycznej (np.: w. 1: περιοχη, – „wiadomość pisana”; w. 4: μετεωρίζομαι – „szybować, jak orzeł”, ale i „martwić się”; w. 5: ἐπιφυλλίς – „resztki, małe grono”; w. 6: κερυμμένα – „kryjówki”; w. 12: μεγαλορρημονέω – „wielomówstwo”, ale też „megalomania”, „przechwałki”, „mówienie zuchwale”; w. 18: πυροφόρος – „nosiciel ognia”, „ocalały” i in.), jego przekład był owocem myśli żydowskiej, ale wyrażonej w kategoriach hellenistycznych.

3. Aktualizacja i harmonizacja tekstu: czasami tylko na poziomie gramatycznym czy terminologicznym (np. w 1,1, gdzie dokonuje ujednolicenia podmiotu; czy podobne gramatyczne w ww. 3.4.6.7.11; czy w w.13, gdzie tłumacz jedno słowo hebrajskie powtarzane w zdaniu trzykrotnie przełożył trzema różnymi słowami, żeby się nie powtarzać; czy w w. 16, gdzie liczba pojedyncza czasownika w stychu pierwszym nawiązuje gramatycznie do w. 15; podobnie, jak wcześniej dostosował – przez zmianę czasu – w. 8 do w. 7), a czasem owe harmonizacje i aktualizacje dostosowują tekst Księgi do czasów i potrzeb wspólnoty, dla której powstawało tłumaczenie.

Te zmiany świadome i interpretacyjne są najciekawsze, a w przypadku zmian wyliczonych poniżej nie ma wątpliwości, że są one dziełem tłumacza LXX.

Pierwszą z najważniejszych zmian jest zmiana nazwy głównego bohatera księgi z Edomu (עֲדוֹמִי) na Idumęę (Ἰδομαία). Ta zmiana, obecna jest w ww. 1 i 8, dotyczy treści całej księgi i jest elementem harmonizacji i aktualizacji tekstu.¹⁷⁵ Występuje ona w LXX także w pozostałych Księgach Dwunastu Proroków (por. Am 1,6.9.11; 2,1;

¹⁷⁵ Por. B d'A XXIII.4-9, s. 89; oraz H. Schmoll, H. Utschneider, *Abdiu. Obadja*, w: SepDeutsch, t. II: *Psalme bis Daniel*, s. 2389.

Jl 4,19; Ml 1,4) i w innych miejscach w LXX.¹⁷⁶ I choć zdarza się, że termin Edom (עֲדוֹם) przekładany jest w LXX jako Ἐδωμ – zarówno imię własne, jak i nazwa krainy i jej mieszkańców,¹⁷⁷ to nie zdarza się to w Księgach Dwunastu Proroków. Wydaje się to więc zasada przekładu zastosowana przez tłumacza całego tego zbioru. I jest zarazem argumentem za tym, że przekład wszystkich Dwunastu Proroków wyszedł spod jednej ręki. Zmiana ta miała na celu uogólnienie przesłania ksiąg, co w przypadku LXXAbd ma szczególne znaczenie: Edomici w czasach powstawania przekładu Księgi Abdiasza już nie istnieli, istniała jednak Idumea i jej mieszkańcy, którzy wraz ze zmianą stali się symbolem wroga w każdym czasie.

Bardzo ciekawa i podobna w charakterze zmiana w LXXAbd pojawia się w ww. 19-20, które podają różne nazwy geograficzne, które w tym konkretnym kontekście nadają znowu wartość uniwersalną przesłaniu księgi. Chodzi zwłaszcza o zmianę terminu Filistyni (hebr. פְּלִשְׁתִּים) na „obcych” (gr. ἀλλοφύλους). Ta konkretna zmiana może mieć cel uogólniający przesłanie – o ile kiedyś dla Izraelitów wrogami byli Filistyni (jak i Edomici), o tyle w czasach autora przekładu wrogami są wszyscy „obcy” – i tak orędzie księgi zostaje poddane

¹⁷⁶ Np. Rdz 36,16 (pozostałe przypadki w Rdz przekłada termin Edwm); Joz 15,1; 2Sm 8,12.13.14 (dwukrotnie) – mowa o Edomie lub Edomitach; 1Krl 11,1 (mowa o Edomitkach – Idumejkach); 11,14 (mowa o Edomicie – Idumejczyku); 11,15.16 (dwukrotnie) (Edom – Idumea); 2Krl 14,10; 1Krn 18,11.12; 2Krn 8,17; 25,14.19; Ps 59,10.11 (według numeracji hebrajskiej 60,10.11); 82,7 (według numeracji hebrajskiej 83,7); 107,10.11 (według numeracji hebrajskiej 109,10.11); Am 1,6.9.11; 2,1; Jl 4,19; Ml 1,4; Iz 11,14; 21,11; 34,5.6; Jr 30,1.11.14.16 (według numeracji hebrajskiej 49,7.17.20.22); 32,21 (według numeracji hebrajskiej 25,21); 34,3 (według numeracji hebrajskiej 27,3); 47,11 (według numeracji hebrajskiej 40,11); Lm 4,21; Ez 25,12.13.14 (dwukrotnie); Ez 35,15; 36,5. Ponadto termin ten występuje też w księgach deuterokanonicznych (1Mch 4,15. 29. 61; 5,3; 6,31; 2Mch 12,32; dodatek LXX do Hioba: LXXHi 42,17), i raz w NT (Mk 3,8).

¹⁷⁷ Por. Rdz 25,30; 32,4; 36,1.8.9.17.19.21.30.31.32.43; Wj 15,15; Lb 20,14.18.20.21.23; 21,4; 24,18; 33,37; 34,3; Joz 15,21.44; Sdz 5,4; 11,17.18; 1 Sm 14,47; 1Krl 9,26; 11,15.25; 2Krl 3,8.9.12.20.26; 8,20.21.22; 14,7; 1Krn 1,51.54; 2Krn 21,8.9.10; Ps 136,7; Iz 63,1; Jr 9,25; Lm 4,22; Dn 11,41); termin ten występuje też w księgach deuterokanonicznych i dodatkach właściwych tylko LXX: Ody Salomona 1,15; LXXHi 42,17.

alegoryzacji i uniwersalizacji: dotyczyć może każdego ludu i narodu „obcego”. Ten sam termin pojawia się zresztą w w. 12, otwierając tekst grecki (a także Vul.) na bardziej ogólną, uniwersalną interpretację.

Podobnemu celowi służą też inne lekcje LXX: zmiana czasów i trybów (z przyszłego na dokonany, gdy zarazem Ezaw z przedmiotu staje się podmiotem; w w. 6; lub z przyszłej na przypuszczającą, w w. 5); liczby mnogiej i pojedynczej na odwrotną (np. w w. 14) Wszystkie one nie pozostawiają wątpliwości co do winy oskarżanych, a obraz wrogów w LXXAbd – jest w konsekwencji jeszcze mocniejszy niż w TH. Jasno tę winę określają ww. 9-10, przenosząc część w. 9 do w. 10, ukazując, że kara na wroga spadnie z powodu jego winy: „z powodu rzezi [przeniesione z w. 9] i niewierności [!] wobec brata twego Jakuba”. Prawdziwą przyczyną oskarżenia przeciw Edomitom (Idumejczykom?) – jest oskarżenie sąsiada (brata), który nie pomógł. W dalszej części księgi padnie to jeszcze wyraźniej: kolejne wersety ukażą, czego dokładnie dokonał (lub raczej nie dokonał) Edom (Idumea). LXX podkreśla obecność w TM teologię, ukazując winę sąsiada (brata), który nie pomógł Izraelitom w ich potrzebie, a nawet nie tylko pozostawał bierny wobec przemocy, która dotknęła Izraelitów, ale naśmiewał się z niej. Wina Edomu (Idumei) jest większa – jest nią nie tylko obojętność, ale także satysfakcja, że sąsiadowi dzieje się źle. Taką postawę wielokrotnie prezentował zresztą także sam Izrael (por. Księga Nahuma), choć tu ją wyraźnie potępia u innych.¹⁷⁸

W tym kontekście ważna jest także zmiana zawarta w w. 21, gdzie hebrajski termin „wyzwoliciele” został zamieniony na „ocalałych” lub (w niektórych rękopisach LXX), na „zbiegów”, „uciekierów”, co nawiązuje do tych, którzy, uciekając przed Babilończykami, wpadli w ręce wroga. To oni, zgodnie z ostatnim akcentem księgi, staną się autorami nowego królestwa Bożego, które nastanie. I tymi, którzy osądzą swego zdrajcę (kimkolwiek by nie był).

Zmiany w LXXAbd podkreślają zarazem rolę Boga Jedyne – takiemu celowi służą podkreślone w w. 16 posesywny zaimek „moja”

¹⁷⁸ Ciekawe byłoby w tym kontekście mieć pisma prezentujące sytuację, która stała się inspiracją dla Abd, w ujęciu Edomitów.

(w wyrażeniu „święta ma góra” – oczywiście Syjon), a także podkreślenie Bożego królowania w w. 21, kończącym księgę (tekst LXX jasno podkreśla, że królestwo nawet odtworzone przez synów Izraela będzie należeć do Pana).

* * *

Z interpretacją Księgi Abdiasza (niezależnie od jej wersji starożytnej) największy kłopot mieli komentatorzy chrześcijańscy. Jak pogodzić jej partykularyzm izraelski (zradikalizowany jeszcze w LXX) z uniwersalizmem nauczania Jezusa? Jak zinterpretować fakt, że księga złorzecząca sąsiadowi jest częścią natchnionego słowa Bożego? Z pomocą przysła wspomniana wcześniej, dokonana już na poziomie przekładu LXX, alegoryzacja tekstu. Ponieważ już na etapie kształtowania Starego Testamentu Edom stał się paradygmatem wszelkiego wrogiego sąsiada, a grecki przekład zawarty w LXX jeszcze ów paradygmat aktualizował do czasów, w których żyli tłumacze księgi i ich odbiorcy, to teolodzy wczesnochrześcijańscy poszli jeszcze o krok dalej: interpretując Księgę Abdiasza i jej wrogów kluczu walki ze złem w ogóle. Czynili to może pod wpływem LXX) zwłaszcza greccy Ojcowie¹⁷⁹ (którzy poświęcili jej spore komentarze: Teodor z Mopsuestii (350?-428), Cyryl Aleksandryjski (350-444) i Teodoret z Cyru (393-466). Rozwinęli oni interpretacje księgi: od wrogości braci Ezawa i Jakuba do wrogości narodów, Izraelitów i Edomitów, a następnie do pojęcia wrogości między ludźmi i walki ze złem i grzechem.¹⁸⁰ „Tekst Księgi Abdiasza i jej patrystyczne interpretacje ukazują bardzo interesujący rozwój, jeśli chodzi o rozumienie Edomu. Najpierw Edom jest bratem/ bratnim narodem, który

¹⁷⁹ Por. V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1022-1023.

¹⁸⁰ Pewne wątki Abd można znaleźć już na kartach Nowego Testamentu; zob. D. Luckensmeyer, *Intertextuality between Obadiah and First Thessalonians*, w: C. A. Evans, H. D. Zacharias (red.), *“What does the Scripture say ?” Studies in the Function of Scripture in Early Judaism and Christianity*, t. 2, T & T Clark, London-New York 2012, s. 98-120.

stał się wrogiem, później, w kontekście kultu i redakcji literackiej – typem albo symbolem wszystkich wrogich narodów Judy, wreszcie – u Ojców greckich – uosobionym złem, diabłem”.¹⁸¹ Podobnie Ojcowie Zachodni – Hieronim i Augustyn – poświęcili Edomowi uwagę, odnosząc pojęcie wroga do wrogów Kościoła i do grzechu – a walkę z Edomem ukazując jako obraz walki duchowej człowieka.

Co ciekawe, w ślady pisarzy chrześcijańskich poszli także rabini, którzy również w czasach pobiblijnych zaczęli interpretować Księgę Abdiasza w kluczu alegorycznym, widząc w obrazie Edomu – nie tylko każdego „obcego”, ale bardzo konkretnie identyfikując go np. z Rzymem,¹⁸² co niewątpliwie miało także wydźwięk polemiczny z chrześcijaństwem.

I tak na niewielka Księga Abdiasza stała się inspiracją i motywem tak ważnej teologii, powtarzanej w różnych okolicznościach historycznych, także obecnie, w kontekstach wyzwoleńczych, feministycznych i innych, ale temu należałoby poświęcić odrębne studium.¹⁸³

Barbara STRZAŁKOWSKA

¹⁸¹ V. Salanga, *Księga Abdiasza*, s. 1023.

¹⁸² Zob. B d'A XXIII.4-9, s. 98. Na temat interpretacji rabinicznych zbioru Dwunastu Proroków, w tym Abd, zob. *The Twelve Prophets = תרי עשר = Trei asar: a new translation with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and rabbinic sources*, t. 1-2, ArtScroll Tanach Series: a traditional commentary on the Books of the Bible, Mesorah Publications, New York 2009-2015; J. Neusner (red.), *Habakkuk, Jonah, Nahum and Obadiah in Talmud and Midrash: a source book*, Studies in Judaism, University Press of America, Lanham-Toronto-Plymouth 2007.

¹⁸³ Por. B. A. Anderson, *The reception of Obadiah: some historical, ideological, and visual considerations*, Proceedings of the Irish Biblical Association 36-37/2013-2014, s. 17-35; S. Almada, *Abdías: la injusticia no quedará impune*, w: tenże, *Voces proféticas en acción: colección de estudios sobre profecía bíblica en clave de liberación*, Universidad Católica de Córdoba, Córdoba 2014, s. 123-139; Ph. J. Botha, *Social Values in the Book of Obadiah*, Old Testament Essays, 16/2003, s. 581-597; B. Glazier -Mc Donald, *Obadiah*, w: C. A. Newsom (red.), *The Women's Bible Commentary*, Westminster John Knox Press, Louisville 1992, s. 210-211.

Słowa-kluczowe: LXXAbd; charakter przekładu LXX; krytyka tekstualna LXX; Księga Dwunastu Proroków w LXX

Keywords: LXX-Oba; the nature of the LXX translation; textual criticism of the LXX; The Book of the Twelve in the LXX

The Book of Obadiah in the Septuagint

Summary

The Book of Obadiah, though short (only 21 verses; the shortest book of the Hebrew Bible), is difficult all the same. Its difficulties are manifested on the linguistic and textual level, but above all in what concerns its content, theology and interpretation. The Greek translation of Oba in the LXX is particularly important because it presents a way of understanding of the Book dating back to pre-Christian era, Hellenistic times, which strongly emphasized the theme of threats towards Israel from other nations. In the LXX-Oba the curses against enemies (Edom – Idumea) are radicalized and their guilt highlighted. The article presents the Book of Obadiah in its historical context (both of the Hebrew original and the Greek version), as well as its text, content and character in the Septuagint version. The article compares the text of the LXX-Oba with LXX-Jr 29 and shows how difficult theology of the Book was understood among the Jews of Hellenistic Alexandria. The universalization of the message of the Book translated by the LXX later found continuity in its patristic and rabbinical interpretations.

Bibliografia

- Almada S., *Abdías: la injusticia no quedará impune*, w: tenże, *Voces proféticas en acción: colección de estudios sobre profecía bíblica en clave de liberación*, Universidad Católica de Córdoba, Córdoba 2014, s. 123-139.
- Anderson B.A., *The reception of Obadiah: Some Historical, Ideological, and Visual Considerations*, *Proceedings of the Irish Biblical Association* 36-37/2013-2014, s. 17-35.
- Assis E., *Structure, redaction and significance in the prophecy of Obadiah*, *Journal for the Study of the Old Testament* 39(2014)2, s. 209-221.
- Aussedat M., *Le regroupement des livres prophétiques dans la Septante d'après le témoignage des chaînes exégétiques*, w: M.K.H. Peters (red.),

- XII Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies Leiden 2004*, Society of Biblical Literature. Septuagint and Cognate Studies 54, Atlanta, Georgia 2006, s. 169-185.
- Bargellini F., *Il ruolo canonico di Gioele, Abdia e Giona. Elementi per una lettura unitaria dei XII Profeti Minori*, Rivista biblica 55/2007, s. 145-163.
- Barthélemy D., *Les devanciers d.'Aquila*, Vetus Testamentum Supplements 10, Brill, Leiden 1963.
- Beck M., *Das Dodekapropheton als Anthologie*, Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 118/2006, s. 558–583.
- Ben Zvi E., *A Historical-Critical Study of the Book of Obadiah*, Beiheft zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 242, Walter de Gruyter, New York 1996.
- Biddle M.E., *Obadiah-Jonah-Micah in Canonical Context: the Nature of Prophetic Literature and Hermeneutics*, Interpretation 61/2007, s. 154-166.
- La Bible d'Alexandrie. [XXIII], Les Douze Prophètes. 4-9, Joël, Abdiou, Jonas, Naoum, Ambakoum, Sophonie*, red. M. Harl, C. Dogniez, L. Brottier [et al.] – traduction du texte grec de la Septante, introduction et notes, Éditions du Cerf, Paris 1999.
- Bogaert P.-M., *L'Organisation des grands recueils prophétiques*, w: J. Vermeylen (red.), *Le Livre d'Isaïe*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovanienium 81, Leuven 1989, s. 147-153 (zwl. s. 148-149).
- Botha Ph.J., *Social Values in the Book of Obadiah*, Old Testament Essays 16/2003, s. 581-597.
- Brooke G.J., *The Twelve Minor Prophets and the Dead Sea Scrolls*, w: A. LeMaire (red.), *Congress Volume Leiden 2004*, Brill, Leiden 2006, s. 19-44.
- Chrostowski W., *Babilońskie deportacje mieszkańców Jerozolimy i Judy (597-582 r. przed Chr.)*, w: tenże, *Babilońskie deportacje mieszkańców Jerozolimy i Judy oraz inne studia*, Rozprawy i Studia Biblijne 34, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2009, s. 35-79.
- Davies G.I., *A New Solution to a Crux in Obadiah 7*, Vetus Testamentum, 27/1977, s. 484-486.
- Deissler A., *Zwölf Propheten II: Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habakuk*, NEB. AT 8, Echter, Würzburg 1984.
- Dicou B., *Edom, Israel's Brother and Antagonist: The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series (JSOTS) 169, JSOT Press, Sheffield 1994.
- Dines J.M., *Verbal and Thematic Links between the Books of the Twelve in Greek and Their Relevance to the Differing Manuscript Sequences*, w: R. Albertz, J.D. Nogalski, J. Wöhrle, *Perspectives on the Formation of the Book of*

- the Twelve: Methodological Foundations – Redactional Process – Historical Insights*, De Gruyter, Berlin 2012, s. 355-370.
- Dines J.M., *The Minor Prophets*, w: J.K. Aitken (red.) *The T&T Clark Companion to the Septuagint*, Bloomsbury T&T Clark, London i in. 2015, s. 439-440.
- Dogniez C., *Le Dieu des armées dans le Dodekapropheton*, w: B.A. Taylor (red.), *IX Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Cambridge 1995*, Society of Biblical Literature Septuagint and Cognate Studies Series 45, Atlanta 1997, s. 19-36.
- Dogniez C., *Fautes de traduction, ou bonnes traductions?* w: B.A. Taylor (red.), *X Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Oslo 1998*, red. B.A. Taylor, Society of Biblical Literature Septuagint and Cognate Studies Series 51, Atlanta 2001, s. 241-261.
- Dykehouse J., *Biblical evidence from Obadiah and Psalm 137 for an Edomite treaty betrayal of Judah in the sixth century B.C.E.* *Antiguo Oriente* 11/2013, s. 75-128.
- Farisani E.B., *The ethnic tensions between the Edomites and the Israelites in Obadiah*, *Journal for Semitics–Tydskrif vir Semitiesiek*, 19(2010)2, s. 566-583.
- Gądecki S., *Archeologia biblijna*, t. 1, Gniezno 1994.
- Glazier-McDonald B., *Obadiah*, w: C.A. Newsom (red.), *The Women's Bible Commentary*, Westminster John Knox Press, Louisville 1992, s. 210-211.
- Glenny W.E., *Hosea. A Commentary Based on Hosea in Codex Vaticanus*, Leiden-Boston 2013.
- Gray J., *The Diaspora of Israel in Judah in Obadiah v. 20*, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 65/1953, s. 53-59.
- The Greek Minor Prophets Scroll from Nahal Hever (HevXIIgr)*, *Discoveries in the Judean Desert VIII*; red. E. Tov, R. Kraft, P.J. Parsons, Clarendon Press, London-Oxford 1990.
- Guillaume Ph., *A Reconsiderations of Manuscripts Classified as Scrolls of the Twelve Prophets (XII)*, *Journal of Hebrew Scriptures* 7/2007, s. 1-12.
- Habakkuk, Jonah, Nahum and Obadiah in Talmud and Midrash: A Source Book*, red. J. Neusner, *Studies in Judaism*, University Press of America, Lanham-Toronto-Plymouth 2007.
- Hagedorn A.C., *Die Anderen im Spiegel: Israels Auseinandersetzung mit den Völkern in den Büchern Nahum, Zefanja, Obadja und Joel*, *Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 414, De Gruyter, Berlin-Boston (Mass.) 2011.

- Harrison C.R., *The Unity of the Minor Prophets in the LXX: A Reexamination of the Question*, Bulletin of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies 21/1988, s. 55-72.
- Hartberger B., „An den Wassern von Babylon...”. *Psalm 137 auf dem Hintergrund von Jeremia 51, der biblischen Edom-Traditionen und babylonischer Originalquellen*, Bonner biblische Beiträge 63, Frankfurt a.M. - Bonn 1986.
- Howard G.E., *The Twelve Prophets. To the Reader*, w: A. Pietersma, B.G. Wright (red.), *A New English Translation of the Septuagint. And the Other Greek Translations Traditionally Included under that Title*, New York-Oxford 2007 [NETS], s. 777-781.
- Jeppesen K., “The Lord God Has Spoken and Who Will Not Prophesy?” *From Osee to Jonas in the Septuagint*, w: C. McCarthy, J.F. Healey (red.), *Biblical and Near Eastern Essays. Festschrift for K.J. Cathcart*, Sheffield Academic Press, Sheffield 2004, s. 105-117.
- Jones B., *The Formation of the Book of the Twelve: A Study in Text and Canon*, Scholars Press, Atlanta 1995.
- Joosten J., *A Septuagintal Translation Technique in the Minor Prophets. The Elimination of Verbal Repetitions*, w: G. Martínez Florentino (red.), *Interpreting Translation*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 192, Leuven 2005, s. 217-223.
- Kahle P., *Die Lederrolle mit dem griechischen Text der Kleinen Propheten und das Problem der LXX*, Theologische Literaturzeitung 79/1954, s. 81-94.
- Kaminka A., *Studien zur Septuaginta an der Hand der zwölf kleinen Prophetenbücher*, Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums 72, Breslau 1928.
- Kellermann U., *Israel und Edom. Studien zum Edomhass Israels in 6.-4. Jahrhundert v. Chr.*, Münster 1975.
- Krause J.J., *Tradition, history, and our story : some observations on Jacob and Esau in the books of Obadiah and Malachi*, Journal for the Study of the Old Testament 32/2008, s. 475-486.
- Księga Abdiasza*, w: J.H. Walton, V.H. Matthews, M.W. Chavalas (red.), W. Chrostowski (red. nauk. wyd. pol.), *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, Prymasowska Seria Biblijna 24, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2005, s. 890-892.
- Lemaire A., *La stèle de Mésha et l’histoire de l’ancien Israël*, w: D. Garrone, F. Israel (red.), *Storia e tradizioni di Israele*, Paideia Editrice, Brescia 1991, s. 143-169.
- Lemaire A., *The Mesha Stele and the Omri Dynasty*, w: L.L. Grabbe (red.), *Ahab Agonistes*, T & T Clark, London 2007, s. 135-144.

- Lescow Th., *Die Komposition des Buches Obadja*, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 111/1999, s. 380-398.
- Libro de los Doce Profetas*, w: N. Fernández Marcos, M. Victoria Spottorno Díaz-Caro (kord.), *La Biblia Griega. Septuaginta IV. Libros proféticos*, Biblioteca de Estudios Bíblicos 128, Salamanca 2015 [Biblia Griega], s. 15-123; (*Księga Abdiasza*, s. 69-72).
- Lipiński E., *Obadiah 20*, Vetus Testamentum 23/1973, s. 368-370.
- Luckensmeyer D., *Intertextuality between Obadiah and First Thessalonians*, w: C.A. Evans, H.D. Zacharias (red.), „*What does the Scripture say?*” *Studies in the Function of Scripture in Early Judaism and Christianity*, t. 2, T& T Clark, London-New York 2012, s. 98-120.
- Mallon E.D., *Księga Abdiasza*, w: R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy (red.), W. Chrostowski (red. wyd. pol.), *Katolicki Komentarz Biblijny*, Prymasowska Seria Biblijna 17, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2001, s. 834-836.
- Mason R., *Micah, Nahum, Obadiah*, OT Guides, JSOT Press, Sheffield 1991, s. 85-108.
- McCarter P.K., *Obadiah 7 and the Fall of Edom*, Bulletin of the American Schools of Oriental Research 220-221(1975-1976)DEC-FEBR, s. 87-91.
- Mouraoka T., *In Defence of the Unity of the Septuagint Minor Prophets*, Annual of the Japanese Biblical Institute 15/1989, s. 25-36.
- Myers J.M., *Edom and Judah in the Sixth-Fifth Centuries B.C., Near Eastern Studies (Fest. Albright)*, Baltimore 1971, s. 377-392.
- Niccacci A., *The Stele of Mesha and the Bible: Verbal System and Narrativity*, Orientalia 63/1994, s. 226-248.
- Nogalski J.D., *Obadiah 7: Textual Corruption or Politically Charged Metaphor?* Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 110/1998, s. 67-71.
- Nogalski J.D., *Not Just Another Nation. Obadiah's Placement in the Book of the Twelve*, w: R. Albertz, J.D. Nogalski, J. Wöhrle (red.), *Perspectives on the Formation of the Book of the Twelve: Methodological Foundations – Redactional Process – Historical Insights*, De Gruyter, Berlin 2012, s. 89-107.
- Offizielles Verzeichnis der Rahlfs-Sigeln. Herausgegeben vom Septuaginta-Unternehmen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, Göttingen 2012.
- Ogden G.S., *Prophetic Oracles Against Foreign Nations and Psalms of Communal Lament: The Relationship of Psalm 137 to Jeremiah 49:7-22 and Obadiah*, Journal for the Study of the Old Testament 24/1982, s. 89-97.
- The Old Testament in Greek According to the Septuagint*, t. III, red. H.B. Swete, The University Press, Cambridge 1922³.

- Renkema J., *The Literary Structure of Obadiah*, w: C.A.M. Korpel (red.), *Demarcation Criticism*, Royal Van Gorcum, Assen 2000, s. 230-276.
- Renkema J., *Data Relevant to the Dating of the Prophecy of Obadiah*, w: H.F. Van Rooy (red.), *Past, Present, Future: The Deuteronomistic History and the Prophets*, Brill, Leiden 2000, s. 251-262.
- Richelle M., *La structure littéraire du livre d'Abdias*, *Biblische Notizen* 169/2016, s. 27-45.
- Rudolph W., *Joel – Amos – Obadja – Jona*, *Kommentar zum Alten Testament* XIII/2, Gere Mohn, Gütersloh 1971.
- Salanga V., *Księga Abdiasza*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red.nauk. W.R. Faarmer, współred. S. McEvenue, A.J. Levoratti, D.L. Dungan, red. nauk. wyd. polskiego W. Chrostowski, współred. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Verbinum – Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa 2001, s. 1021-1024.
- Sanders H.A., *The Old Testament Manuscripts in the Freer Collection*, 1917.
- Schart A., *Dodekapropheten. Das Zwölfprophetenbuch*, w: M. Karrer, W. Kraus i in. (red.), *Septuaginta Deutsch. Erläuterungen und Kommentare zum gieschischen Alten Testament*, t. II: *Psalme bis Daniel*, Stuttgart 2009, s. 2275-2286.
- Schmoll H., Utzschneider H., *Abdiu. Obadja*, w: M. Karrer, W. Kraus i in. (red.), *Septuaginta Deutsch. Erläuterungen und Kommentare zum gieschischen Alten Testament*, t. II: *Psalmen bis Daniel*, red. Stuttgart 2010, s. 2388-2393.
- Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, przekł., przypisy i wstępy R. Popowski, Prymasowska Seria Biblijna 37, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2013 (*Księga Abdiasza*, s. 1329-1330).
- Septuaginta Deutsch. Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung*, red. W. Kraus, M. Karrer i in., Stuttgart 2009 [SeptDeutsch]; (wprowadzenie do Dwunastu Proroków, s. 1165-1166 oraz s. 1195; przekład LXXAbd, s. 1195-1196).
- Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, red. A. Rahlfs, R. Hanhart, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2006.
- Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum*, t. XV: *Jeremias – Baruch – Threni – Epistula Jeremiae* red. J. Ziegler, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1957.
- Sgargi G., *Gioele – Amos – Abdia: Versione ufficiale italiana confrontata con ebraico masoretico, greco dei Settanta, siriano della Peshitta, latino della Vulgata*, *Biblia/Comunità di Monteveglio*. AT 32-34, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna 1998.

- Sirikivuya Mumbere A., „*Le règne à YHWH*” : pour lire *Abdias-Jonas et Michée*, cas d'une cohérence polyphonique des XII dans le texte massorétique, w: H.-J. Fabry (red.), *The Books of the Twelve Prophets: Minor Prophets – Major Theologies*, Peeters, Leuven-Paris-Bristol 2018, s. 365-386.
- Strzałkowska B., *Księga Nahuma i Księga Jonasza: debata wewnątrz zbioru Dwunastu Proroków?* *Collectanea Theologica* 81(2011)4, s. 29-46.
- Strzałkowska B., *Księga Aggeusza w Septuagincie*, *Collectanea Theologica* 82(2012)4, s. 75-98.
- Strzałkowska B., *Księga Ozeasza w Septuagincie*, *Collectanea Theologica* 86(2016)4, s. 77-102.
- Sweeney M.A., *The Twelve Prophets. Volume one: Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah*, Berit Olam. Studies in Hebrew Narrative & Poetry, The Liturgical Press, Collegville MI 2000.
- Tov E., *On Pseudo-Variants Reflected in the Septuagint*, *Journal of Semitic Studies* 20/1975, s. 165-177.
- Tov E., *Approaches towards Scripture Embraced by the Ancient Greek Translators*, w: U. Mittmann-Richert, F. Avemarie, G.S. Oegema (red.), *Der Mensch vor Gott*, Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 2003, s. 213-228.
- Treitel L., *Wert und Bedeutung der Septuaginta zu den 12 kleinen Propheten*, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 73/1929, s.232-234.
- The Twelve Minor Prophets = תרי עשר. Biblia Hebraica Quinta Editio cum Apparatu Critico Novis Curis Elaborato*, t. 13, red. A. Gelston, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2010 [BHQ].
- The Twelve Prophets = תרי עשר = Trei Asar: A New Translation with a Commentary Anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic Sources*, t. 1-2, ArtScroll Tanach Series: A Traditional Commentary on the Books of the Bible, Mesorah Publications, New York 2009-2015.
- Vetus Testamneum Graecum cum Variis Lectionibus*, t. V: *Δαυιηλ, κατα τον θεοδοσιωνα, και κατα τους Ο', Ωσηε, Αμωσ, Μιχαιας, Ιωηλ, Οβδιου, Ιωνας, Ναουμ, Αμβακουμ, Σοφονιας, Αγγαιος, Ζαχαριας, Μαλαχιας*, red. R. Holmes, J. Parsons, Oxonii E Typ., Clarendoniano, London-Oxford 1826 [Holmes-Parsons].
- Weimar P., *Obadja. Eine redaktionskritische Analyse*, *Biblische Notizen* 27/1985, s. 35-99.
- Weippert M., *Edom. Studien zur Geschichte der Edomiter auf Grund schriftlicher archäologischer Quellen*, Tübingen 1971.
- Weissert D., *Obadiah 20: Septuagint and Vulgate*, *Textus: Studies of the Hebrew University Bible Project* 24/2009, s. 85-106.

Zenger E., *Il libro dei Dodici profeti*, w: tenże (red.), *Introduzione all'Antico Testamento*, Editrice Queriniana, Brescia 2013 (nowe wydanie włoskie), s. 848-948.

Ziegler J., *Die Einheit der Septuaginta zum Zwölfprophetenbuch*, Beilage zum Vorlegungsverzeichnis der Staatl. Akademie zu Braunsberg/Ostpr. 5/ 1934, s. 1-16.

Ziegler J., *Studien zur Verwertung der Septuaginta im Zwölfprophetenbuch*, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 60/1944, s. 107-131.

Ziegler J., *Zur Dodekapropheton-LXX*, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 38/1962, s. 904-906.

Strony internetowe:

Kodeks Watykański (Dwunastu Proroków od numeru karty 945; Księga Abdiasza to karty 972-973) na stronie internetowej ze zdigitalizowanymi rękopisami ze zbiorów Biblioteki Watykańskiej: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1209 [dostęp: 14 II 2020].